

บทที่ 4

จริยศาสตร์

(Ethics)

ความนำ

ความหมายทั่วไป “จริยศาสตร์” หมายถึงศาสตร์แห่งขนบธรรมเนียมหรือความประพฤติที่เกี่ยวข้องกับชีวิตเราทั่วไป จริยศาสตร์ เป็นศาสตร์แห่งขนบธรรมเนียมหรือความประพฤติที่เกี่ยวข้องกับชีวิตเราทั่วไป จริยศาสตร์ที่บอกให้เราทราบลักษณะที่ถูกหรือผิดของการประพฤติหรือพฤติกรรมทั่วไปของเราว่าสิ่งไหนถูกสิ่งไหนผิด จริยศาสตร์เป็นผู้กำหนดเกณฑ์หรือการประเมินค่าตามเงื่อนไขทางพฤติกรรมของมนุษย์ทั่วไปตามหนังสือ A Manual of Ethics, Mackenzie ได้ให้นิยามเกี่ยวกับจริยศาสตร์ไว้ว่า “จริยศาสตร์เป็นศาสตร์ที่ศึกษาค้นคว้าพฤติกรรมของมนุษย์ว่าสิ่งไหนชอบธรรมหรือถูกต้อง เป็นศาสตร์ที่กำหนดถึงอุดมการณ์ของชีวิตมนุษย์ จากนิยามนี้เราจะพบว่าจริยศาสตร์ เป็นศาสตร์ที่พยายามกำหนดคุณค่าทางพฤติกรรมทั้งทางกายและจิตใจของมนุษย์ทั่วไป (บุญย นิลเกษ, 2542 : 72)

เนื้อหาโดยตรงของจริยศาสตร์จึงเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับพฤติกรรมหรือการดำเนินชีวิตของคนทั่วไป ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงมีความต้องการที่จะศึกษาแนวความคิดทางจริยศาสตร์ที่ปรากฏอยู่ในบทหนึ่งเพราะเห็นว่า เมื่อแรกที่เราเกิดมาในโลกใบนี้ เราก็เป็นส่วนหนึ่งในสังคมเล็ก ๆ ที่เรียกว่าครอบครัว ต่อมาเมื่อเราโตขึ้นเราก็เป็นส่วนหนึ่งของสังคมที่ใหญ่ขึ้นเรื่อย ๆ ในระยะเวลาดังกล่าวนั้น นอกจากเราจะเป็นส่วนหนึ่งของสังคมและต้องมีความสัมพันธ์บางอย่างกับสังคมแล้ว ในการดำรงอยู่ของชีวิตมนุษย์เราต้องมีความสัมพันธ์กับมนุษย์ด้วย ซึ่งเราสามารถพิจารณาเรื่องนี้ออกเป็น 2 ประเด็น คือ

ประการแรก มนุษย์ต้องมีความสัมพันธ์กับตัวเอง ด้วยปัญหาที่ว่ามนุษย์เกิดมาทำไมเกิดมาเพื่ออะไรและมนุษย์ควรทำอย่างไรกับตนเองต่อไป อาจมีผู้ตอบว่ามนุษย์เกิดมาตามวิถีทางของธรรมชาติและก็หมดอายุขัยไปตามวิถีทางธรรมชาติเช่นกัน แต่ก็มีคนอื่นอีกเป็นจำนวนมากที่กล่าวว่า แม้มนุษย์จะตายจากโลกนี้ไปแล้วก็ยังมีความคิดความชั่วปรากฏให้อุชุนรุ่นหลังยกย่องสรรเสริญหรือสาปแช่งได้ ดังนั้นจึงเกิดคำถามขึ้นมาว่าเราควรมีเป้าหมายอย่างไรในการดำเนินชีวิตของเราเองหมายความว่า อะไรเป็นสิ่งที่ดีที่สุดของชีวิตที่เราควรแสวงหาเป็นปัญหาเรื่องอุดมคติของชีวิตซึ่งรู้จักกันในนามว่า ปัญหาเรื่องสิ่งที่ดีที่สุด (Summum Bonum) ซึ่งการที่เรามีเป้าหมายในชีวิตจะทำให้เราทราบว่าเราจะทำสิ่งใด เพื่ออะไร เพราะมันเป็นการยากที่เราไม่รู้ว่าเราจะทำสิ่งนี้เพื่ออะไร เช่น ถ้าเราพบใครสักคนกำลังเดินอยู่เราถามเขาว่าจะไปไหน เขาตอบว่าไม่รู้ เราถามอีกคน

หนึ่งว่ากำลังทำอะไรอยู่และทำสิ่งนั้นเพื่ออะไร เขาตอบว่าไม่รู้ เราผู้ถามจะรู้สึกอย่างไรต่อคนทั้งสองนั้น โดยทางตรงกันข้ามอีกคนหนึ่งมีจุดหมายที่แน่นอนในการกระทำนั้น ๆ ว่า ตนต้องการให้ได้รับผลอย่างไร เมื่อมีอุปสรรคเขาก็พยายามฝ่าฟันให้หลุดไป เพื่อให้ถึงจุดมุ่งหมายที่เขาต้องการอะไรมาต่อเขาก็ไม่ยอมติดในเครื่องล่อ นั้น เราจะเห็นว่าบุคคลประเภทหลังมีลักษณะดีกว่าประเภทแรก ในเส้นทางชีวิตก็เช่นเดียวกันคนที่อยู่ไปวัน ๆ ไม่รู้จุดมุ่งหมายในชีวิตของตนอะไรผ่านเข้ามา ก็จับไว้เพียงเพื่อเกาะอาศัยไปเดือน ๆ ปี ๆ นั้นไม่มีทางประสบความสำเร็จยิ่งใหญ่ในชีวิตได้ คนที่ประสบความสำเร็จยิ่งใหญ่ในชีวิตล้วนเป็นผู้มีจุดมุ่งหมายอันแน่นอนมีอุดมคติชีวิตที่มั่นคงทั้งสิ้น (วศิน อินทสระ, 2517 : 18)

ประการที่สอง มนุษย์ต้องมีความสัมพันธ์กับผู้อื่น เนื่องจากเราต้องอยู่ร่วมกันกับผู้อื่น เพราะสังคมที่เราอยู่อาศัยนี้กว้างใหญ่ไพศาลยิ่งนัก ต้องมีการติดต่อแลกเปลี่ยนช่วยเหลือเอื้อเฟื้อซึ่งกันและกันตลอดเวลาที่เรายังอยู่ในโลกนี้ ไม่มีผู้ใดจะอยู่ในโลกตามลำพังคนเดียวได้เราต้องอาศัยความช่วยเหลือซึ่งกันและกันตลอดมาสุดแต่ว่าตนจะตกอยู่ในฐานะเป็นอะไร เช่น เป็นบุตรธิดาของบิดามารดา เป็นพี่หรือน้อง เป็นหลานของปู่ย่าตายาย เป็นสามีหรือภรรยาของคู่ครอง เป็นหัวหน้าหรือลูกน้องในหน่วยงานและเป็นบิดามารดาของบุตรเป็นต้น จึงเกิดปัญหาที่ว่าเมื่อเราตกอยู่ในสถานภาพในสถานภาพหนึ่งเราควรปฏิบัติตนเช่นใด ซึ่งหมายถึงอะไรคือหลักแห่งความประพฤติของมนุษย์ ถ้าท่านตกอยู่ในสถานการณ์ที่ยุ่งยากอันหนึ่งท่านมีอะไรที่จะช่วยในการตัดสินใจ เช่น นักเรียนคนหนึ่งมีหน้าที่เรียนหนังสือแต่บางคราวเขาต้องหยุดเรียนเพื่อพยาบาลแม่ผู้กำลังป่วย หรือเด็กอีกคนหนึ่งที่กำลังจะสอบเข้าปลายปีแต่เขาได้รับโทรเลขจากบ้านว่าแม่กำลังป่วยหนัก ขอให้กลับไปพบแม่เขาจะทำอย่างไร เขาควรทำอย่างไรก่อน พักอย่างไรหนไว้

เราจะเห็นได้ว่าไม่ว่าเราจะกระทำสิ่งใดก็ตามจึงมีสิ่งสองสิ่งที่เราจะต้องพิจารณาคือ ก่อนที่เราจะกระทำอะไรลงไปนั้นเราต้องมีจุดมุ่งหมายอะไรบางอย่าง กล่าวคือ เราต้องต้องการผลบางอย่างที่จะเกิดขึ้นจากการกระทำของเราและเมื่อเราตัดสินใจแล้วว่าเราต้องการอะไรเราก็ต้องหาวิธีการที่จะทำให้บรรลุผลอันนั้น โดยการเลือกแนวทางในการปฏิบัติตนเพื่อผลแห่งการบรรลุเป้าหมายที่เราตั้งเอาไว้ ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงมีความต้องการที่จะศึกษาแนวความคิดทางจริยศาสตร์ที่ปรากฏอยู่ในบทหนังสือ โดยมุ่งเน้นศึกษาแนวความคิดทางจริยศาสตร์ในกรอบประเด็นดังต่อไปนี้ คือ

4.1 เป้าหมายสูงสุดในชีวิต

4.2 หลักการปฏิบัติตนของคนในสังคม

ซึ่งจากการศึกษาบทหนังสือของนายฉิ้น ทำให้เราได้ทราบถึงทัศนะทางจริยศาสตร์ที่เขาได้นำเสนอไว้ในรายละเอียดดังต่อไปนี้

4.1 เป้าหมายสูงสุดในชีวิต

ปัญหาเรื่องเป้าหมายสูงสุดในชีวิตเป็นประเด็นปัญหาที่สำคัญในการศึกษาทางจริยศาสตร์เพราะคำตอบต่อปัญหานี้จะเป็นกฎเกณฑ์ในการอธิบายเรื่องความดีในทางจริยศาสตร์ต่อไป เป้าหมายชีวิตคือ สิ่งที่เราแสวงหาซึ่งเราถือว่าเป็นสิ่งที่มีค่า เป็นความดีอันสูงสุด หรือวัตถุประสงค์ขั้นสุดท้ายในการประพฤติปฏิบัติของมนุษย์ นี่คือนิยามที่ว่าอะไรคือสิ่งที่เราปรารถนาที่สุดสำหรับชีวิต อะไรเป็นสิ่งประเสริฐที่สุดที่มนุษย์ควรแสวงหา เมื่อยึดถือเช่นนี้เป้าหมายในชีวิตของแต่ละบุคคลจึงปรากฏต่างกันไปเช่น

โสกราตีสและเพลโตเชื่อว่า ญาณธรรมเป็นอมตะ ค่าของชีวิตอยู่ในโลกแห่งญาณธรรมที่เป็นอมตะ ไม่ใช่โลกนี้จะพบโลกอมตะก็ต่อเมื่อไม่หมกมุ่นกับความสุขทางกาย

เอพิคิวรัส (Epicurus) ค่าแห่งชีวิตอยู่ในโลกนี้เมื่อมีชีวิตดั่งดวงอาทิตย์ให้ความสุขให้มากที่สุด แต่ต้องเป็นความสุขระยะยาว ก็ต้องดำเนินทางสายกลางในการบริโภค กินก็อย่ากินมาก ดื่มก็อย่าดื่มมาก

พวุกยูเดโมนิสต์ (Eudaemonist) ถือว่าการรู้จักตัวเอง ได้แก่การสร้างใจให้แก่ตัวเองทุกด้านไม่ว่าทางเนื้อหนังหรือทางเหตุผลเป็นความดีอันสูงสุด

พวกไซนิค (Cynicist) การดำรงชีวิตแบบง่าย ๆ หรือแบบสุนัข การละความสุขทางโลกเป็นความดีอันสูงสุด

พวกสโตอิก (Stoic) ถือว่าการมีชีวิตอยู่อย่างมีกฎเกณฑ์หรืออย่างมีหลักการเป็นความดีอันสูงสุด (สิงห์ท่น คำชาว, 2535 : 39)

จากทัศนะของนักปรัชญาในเรื่องเป้าหมายสูงสุดในชีวิตที่ยกมาข้างต้น เราจะเห็นได้ว่าแต่ละคนแต่ละกลุ่มก็จะคิดแตกต่างกันออกไป ตามความคิดความเข้าใจของแต่ละคน ซึ่งจากการศึกษาบทหนึ่งทำให้เราทราบว่า นายหนึ่งได้เสนอทัศนะในเรื่องเป้าหมายสูงสุดของชีวิตหรือสิ่งสุดท้ายที่คนทุก ๆ แสวงหานั้นคือ ความสุข ซึ่งความสุขในที่นี้หมายถึง สภาวะที่เกื้อกูลต่อการดำรงชีวิตอยู่ของคนในสังคม ทำให้ชีวิตของคนแต่ละคนดำรงอยู่อย่างมีคุณค่าและมีความหมายเพราะในการกระทำสิ่งต่าง ๆ ของเราแต่ละครั้งบางทีเราแสวงหาสิ่งหนึ่งเพื่ออะไรบางอย่างแต่มิใช่เพื่อตัวมันเองแต่เพื่ออีกสิ่งหนึ่งและสิ่งนั้นเพื่อสิ่งอื่น ๆ อีกต่อไป เช่น เราแสวงหาความรู้เพื่ออะไร เพื่อต่อไปเราจะได้นำความรู้นั้น ไปประกอบอาชีพการงานที่คิดคนอื่น ๆ ก็จะนับถือและเมื่อมีงานเราก็มีเงินสามารถซื้ออาหารและสิ่งอื่น ๆ มาตอบสนองความต้องการของร่างกาย ซึ่งถ้าถามต่อ ๆ ไปสุดท้ายเราก็จะได้คำตอบที่ว่าสิ่งต่าง ๆ ที่เรากระทำอยู่นั้น สุดท้ายก็เพื่อที่จะก่อให้เกิดความสุขในชีวิต ทำให้เราหลุดพ้นออกจากความทุกข์ ซึ่งความสุขตามทัศนะของนายหนึ่งมีอยู่ด้วยกัน 4 ประเภทคือ

4.1.1 *ความสุขส่วนตัว* ความสุขในระดับนี้เป็นความสุขที่เกิดจากความพอใจทางผัสสะ อันเป็นความพอใจต่อวัตถุเฉพาะหน้าในขณะนั้น เป็นความพอใจอันปรากฏทางร่างกายโดยถือว่า เมื่อคนทุกคนเกิดมาในโลกใบนี้ต้องเผชิญกับความทุกข์และความกลัวต่าง ๆ มากมาย เช่น ฝนตก ฟ้าร้อง ความเจ็บป่วยต่าง ๆ นานา และความหวาดโวย ด้วยเหตุนี้คนจึงจำเป็นต้องทำทุกอย่าง เพื่อที่จะให้ตนหลุดพ้นออกจากความทุกข์นั้น โดยมีความต้องการพื้นฐานอยู่ที่การได้มองเห็นสิ่งสวยงาม ได้ฟังดนตรีไพเราะ ได้กินอาหารดี ๆ มีร่างกายแข็งแรงปราศจากโรคภัย แต่ตามธรรมชาติของคนย่อมมีความต้องการอย่างไม่มีที่สิ้นสุด เมื่อสนใจในระดับหนึ่งก็ต้องการมากขึ้นเรื่อย ๆ โดยนักปรัชญากรีกได้แบ่งความอยากของมนุษย์เอาไว้ 3 ประการ คือ

- ความอยากตามธรรมชาติและเป็นสิ่งจำเป็น เช่น ปัสจัย 4
  - ความอยากตามธรรมชาติแต่ไม่จำเป็น เช่น ความต้องการทางเพศ
  - ความอยากที่ไม่ได้เกิดตามธรรมชาติ และไม่จำเป็น เช่น สิ่งฟุ่มเฟือย เกียรติยศ ชื่อเสียง ความหรูหรา สิ่งเหล่านี้จึงควรละเว้นเพราะมีแต่จะนำความทุกข์มาสู่เรา
- (จารุณี เดชวงศศิลป์, 2530 :135)

การแสวงหาความสุขส่วนตัวจึงมีการกล่าวถึงในบทหนึ่งตอนที่ว่า

ยายเกลียดกลิ่นโคลนคราบกับสาบควาย
อยู่ตำหนักเจ้าจอมกระหม่อมแม่
ฟังแซมซันเดโกล่ามันเพราะกว่าเรไร
ดูละครทีวีฟังดนตรีฝรั่ง

อยากหนีหน้ายี่ห้อทุ่งเข้ารุงไกร
จะไม่เสด็จทุ่งนาเหยียบป่าจี้ไก่
ยุคสมัยกำลังฮิตดิสโก้
เรากำลังสูงศักดิ์ขึ้นอีกโ

(จากเรื่อง ดอกฟ้าละของดิน)

เป็นตอนที่กล่าวถึงความต้องการของยาย ที่เกลียดสภาพความเป็นอยู่ของตนในชนบท และต้องการที่จะไปอยู่ในเมืองต้องการเจอกับความเจริญรุ่งเรืองของเมืองหลวง อยากดูทีวี อยากฟังดนตรีฝรั่ง เพราะคิดว่าสิ่งเหล่านี้จะทำให้ตนมีความสุขได้และอีกตอนหนึ่งจากเรื่องเดียวกันคือ

เมื่อพี่ชายได้สิริมบุญญา
ที่น้องคิดตั้งใจจะขอไกรจักร
พี่คงส่งมาให้ไม่เป็นไร
ต่อไคสิ้นคืนเราก็กะเบาใจ
พอเงินดีมีค่าค่อยหาแฟน
จะปลุกเรือนปั้นหยาลงหลังคากระเบื้อง

ไปเบื้องหน้าเราจะได้สบายใจ
เราไม่พักเลี้ยงควายเอาไว้ไกล
แต่ขจัดใจตอนสำคัญที่น้ำมันขาดแคลน
เราค่อยไถจ้างล้างผมวางแผน
ไม่ขาดแคลนเหมือนเป็นควานอยู่วานควาย
ให้ถือเลื่องท้องทุ่งที่มุ่งหมาย

อันเรือนดำหน้าเก่าเราต้องลาย

เมื่อพี่ชายร่ำรวยเขากงช่วยอารีย์

(จากเรื่อง ดอกฟ้าละออเงิน)

อันเป็นตอนที่กล่าวถึงความต้องการของหนุ่มสาวที่จะให้พี่ของตนที่มีฐานะร่ำรวยแล้วช่วยเหลือในการประกอบอาชีพซึ่งจะทำให้ตนมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ตนจะได้สร้างบ้านและแต่งงานต่อไป

จากตัวแทนบทหนึ่งทั้งสองตอนที่ยกมานั้น แสดงให้เห็นถึงว่าความต้องการของคนทั้งสองที่แตกต่างกันกล่าว คือ คนแรกต้องการให้ตนได้ไปอยู่ในเมืองได้ไปเจอกับความเจริญรุ่งเรือง หลีกหนีออกจากสภาพความเป็นอยู่แบบเก่า ซึ่งอีกตัวอย่างหนึ่งกลับต้องการเครื่องมือในการทำมาหากินเพื่อที่ตนจะได้ใช้งานต่อไป ซึ่งจากความต้องการของคนทั้งสองที่ไม่เหมือนกันแต่ทั้งสองก็มีเป้าหมายในการมีชีวิตอยู่เหมือน ๆ กันนั่นคือ ความต้องการให้ตนเองพ้นจากความทุกข์ยากลำบาก ต้องการแสวงหาความสุขให้เกิดขึ้นแก่ตนเอง ความสุขส่วนคนนี่จึงเป็นเป้าหมายในการดำรงชีวิตระดับขั้นพื้นฐานที่คนทุก ๆ คนจะต้องมี ด้วยเหตุนี้การแสวงหาความสุขส่วนตนก็ไม่ควรที่จะส่งผลเสียต่อคนรอบข้าง อันเนื่องมาจากการที่เราต้องอยู่ร่วมกันเป็นสังคม ต้องเกี่ยวข้องกับผู้อื่นอยู่เสมอ ๆ ฉะนั้นถ้าเรามุ่งแต่ความสุขส่วนตน โดยมีได้สนใจอะไรเลยก็ย่อมก่อให้เกิดผลเสียต่อคนหมู่มาก ฉะนั้นนายหนังจึงเสนอเป้าหมายของชีวิตที่ว่าด้วยความสุขในระดับที่ 2 คือ

4.1.2 ความสุขของคนส่วนรวม กล่าวคือ ในการอยู่ร่วมกันกับผู้อื่นในสังคมคนเราควรจะมีจิตสำนึกประ โยชน์หรือช่วยเหลือบุคคลที่ลำบากกว่าตน ตามแต่ใครจะทำได้มากหรือน้อยแล้วแต่ความสามารถของแต่ละคน เช่น การสอนให้คนรู้จักการเสียสละ มีจิตใจเอื้อเฟื้อ มุ่งให้ความช่วยเหลือต่อผู้ที่ลำบากกว่าตน ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ดังปรากฏในบทหนึ่งเช่น

ที่ตาคองคนเฒ่าชาวบ้านทุ่ง

กำลังยุ่งเวียนวนนำสงสาร

คนมาตายอยู่สองคนบทนอกชาน

เจ้าของบ้านหัวหมุนอยู่วุ่นวาย

คนซื้อโพหินพาลูกอ่อนมาขอข้าวกิน

แล้วชายฉกรรจ์สองคนมาฆ่าเสีย

ตาคองเฒ่าเข้าบ้านจัดงานศพ

ก็ครั้นครบญาติวงศ์พวกพงษา

ทั้งพรรคพวกเพื่อนบ้านช่วยงานตา

บ้างช่วยห้ำบาทเมาตลอดงาน

(จากเรื่อง มัจจุราขเล่นกล)

เป็นเรื่องราวของตาคองที่บังเอิญมีคนมาตายที่หน้าบ้านของตนทั้ง ๆ ที่ไม่ได้เป็นญาติหรือรู้จักกันแต่อย่างใด แต่ด้วยความมีน้ำใจของตาคองและชาวบ้านทุกคนต่างก็ช่วยงานศพด้วยความสงสารและความเอื้อเฟื้อของชาวบ้านในละแวกนั้นอีกด้วย ซึ่งการกระทำเช่นนี้ย่อมก่อให้เกิดประโยชน์สูงในสังคมได้โดยการสร้างความมั่นใจให้คนในชุมชนมั่นใจได้ว่าถ้าเกิดอะไรขึ้นกับ

ชีวิตของคนที่จะก่อให้เกิดทุกข์คนก็ไม่ต้องเผชิญกับความทุกข์นั้นแต่ผู้เดียว ยังมีผู้อื่นพร้อมที่จะช่วยเหลือเสมอและนอกจากนี้การสร้างความสุขให้เกิดแก่คน โดยส่วนรวมก็โดยการปกครองที่ดีก็ได้ เช่นบทหนึ่งที่ว่า

ต่อไปหน้าคงไม่นานการปกครอง
ตามโครงการกำหนดปลดปล่อยทาส
เราไม่ชอบระบอบเก่าเอาแต่ใจ
คอยกีดกันนโยบายใช้อำนาจ
ยังมามัวหัวเห็ดเผด็จการณ
คงจะเกิดคนตีปฏิวัติ
เปลี่ยนระบอบการปกครองของราชา

เราจะต้องเป็นประชาธิปไตย
คืนเอกราชให้พระองค์อย่าสงสัย
แต่ผู้ใหญ่เข้าไม่ถึงซึ่งแผนการณ
กตัญญูหาสรุณแรงทำแหงหาญ
แบบโบราณแรกสมัยอัยกา
พลิกประวัติแห่งชาติเราปรารถนา
ต่อไปหน้าเราต้องมีเสรีชน

(จากเรื่อง ดอกฟ้าละออองดิน)

เป็นบทหนึ่งตอนที่แสดงให้เห็นถึงการปกครองในระบอบประชาธิปไตยว่าจะก่อให้เกิดความสุขแก่คนส่วนมากได้เพราะจะมีการเลิกทาส คนจะมีเสรีภาพมากขึ้นซึ่งไม่เหมือนกับการปกครองให้ระบอบเก่าที่เป็นแบบเผด็จการมีการกดขี่ทารุณ ซึ่งเป็นการปกครองที่ไม่ดีตามความคิดของนายหนัง ซึ่งนอกจากนี้ความมุ่งหวังในความสุขส่วนตนและส่วนรวมดังที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น ล้วนเป็นความสุขที่คนมุ่งไปสู่ในชาตินี้เท่านั้น อันเนื่องมาจากความเชื่อในเรื่องกรรมและจิตวิญญาณด้วยเหตุนี้คนจึงต้องการความสุขขั้นต่อไปคือ

4.1.3 *ความสุขของคนในโลกหน้า* เนื่องจากปัญหาที่ว่าเมื่อตายไปคนเราได้สูญสิ้นไปหมดทุกอย่าง เรายังคงเหลือในส่วนที่เป็นจิต วิญญาณรวมกับความเชื่อในเรื่องกรรมที่ว่าใครทำกรรมใดไว้ก็จะต้องรับกรรมนั้นในโลกหน้า ผู้ที่ทำดีเมื่อมีชีวิตอยู่ก็จะสามารถได้ ไปอยู่บนสวรรค์ อันเป็นดินแดนที่สวยงามและมีความสุขสบายหรือนรกอันเป็นดินแดนที่ผู้ที่ทำบาปเอาไว้ต้องทนทุกข์ทรมานต่าง ๆ นานา ซึ่งแน่นอนว่าคนทุก ๆ ย่อมมุ่งหวังที่อยากจะไปอยู่บนสวรรค์เมื่อตนตายไปแล้ว ด้วยเหตุนี้ในการกระทำของคนนอกจากจะมีเป้าหมายอยู่ที่ความสุขส่วนตนและความสุขในส่วนรวมแล้วเขายังหวังว่าตนจะได้ไปอยู่ในชาติภพที่ดี โดยนายหนังได้ใช้วิธีการแสดงให้เห็นถึงความยากลำบาก ความทุกข์ยากของผู้ที่ตกนรก ให้เกิดภาพพจน์ที่น่ากลัว เพราะเชื่อว่าจะสามารถทำให้คนเกรงกลัวต่อการทำชั่วและมุ่งทำความดีต่อไปเช่นบทหนึ่งตอนที่ว่า

ฤทธิ์สุราพาให้คึกคะนองจิต
กับคัมहाพาให้หลงลงอบาย

กระทำผิดพราดหมดจากกฎหมาย
สิ้นละอายน้ำใจฝักใฝ่ต่ำ

ทำรัฐชอบลอบเล่นลูกเมียเขา	หลงมัวเมาชมจิมไม่อिमหนา
ผลสุราพาให้ตกนรกต่ำ	ต้องคิมน้ำทองแดงที่แรงร้าย
ผลแห่งกรรมทำรัฐจะตกลง	นรกคงจิวใหญ่น่าใจหาย
น้ำทองแดงมิใช่หวานเหมือนน้ำตาลทราย	หนามจิวรายมิใช่หนามกำกึ่งไพร
หนามจิวรกลีบหอกองค์คูลีแหลม	เป็นปากแตรมเสียมแตรกแตกไสว
ใครคบรัฐคู่ท่านเมื่อบรลย	จะลงไปป็นต้นจิวในขุมสิวลี

(จากเรื่อง จำเลยลี้กลับ)

จากบทหนึ่งที่ยกมาข้างต้นเป็นตัวอย่งที่แสดงให้เห็นถึงความทุกข์ยากของผู้ที่ทำชั่วและต้องตกนรก คนในสังคมส่วนมากจึงยังคงมุ่งทำดีเมื่อตนยังมีชีวิตอยู่เพราะกลัวว่าเมื่อตนตายไปจะต้องตกนรก ต้องพบกับความลำบาก ดังนั้นเป้าหมายสูงสุดในชีวิตของคนในระดับนี้จึงอยู่ที่การได้ไปอยู่บนสวรรค์ หลังจากที่ตนตายไปแล้วทั้งสิ้น แต่เนื่องจากเป้าใน ชีวิตทั้ง 3 ประเด็นที่ยกมาข้างต้น เป็นเพียงเป้าหมายของผู้ที่เป็นคนธรรมดาที่มียังคงเต็มไปด้วยกิเลสและความต้องการที่ไม่มีที่สิ้นสุด จึงก่อให้เกิดเป้าหมายในชีวิตอันเป็นความสุขขั้นสุดท้าย

4.1.4 ความสุขของผู้ปฏิบัติธรรมพิเศษ อันเป็นสภาวะที่ดับกิเลสและกองทุกข์พ้นจากสภาวะความเป็นไปทั้งหลายในโลก ซึ่งเป้าหมายของชีวิตในระดับนี้นายหนังได้กล่าวไว้เพียงเล็กน้อย อันเนื่องมาจากจุดประสงค์หลักในการแสดงหนึ่งตะลูกของนายหนังมุ่งเป็นผู้ชมที่เป็นชาวบ้านธรรมดา ดังนั้นเรื่องราวต่าง ๆ ที่นำเสนอจึงไม่ควรไกลไปกว่าความสามารถในการที่ผู้ชมจะรับรู้ได้ ควรเป็นเรื่องที่คนสนใจด้วยเหตุนี้จึงมีการกล่าวถึงเป้าหมายในระดับนี้เอาไว้อย่างเล็กน้อย เช่น

โคตมะอาศัยอยู่ในอาศรม	รักษาพรหมณ์จรรยาไม่หวั่นไหว
สละทิ้งสิ่งทั้งมวลไม่หวั่นโย	รู้เท่าในอนิจจังสังขารา
อันรูปรสกลิ่นเสียงเคียงสัมผัส	เครื่องผูกมัดเหล่านั้นเป็นปัญหา
อันอินทรีย์วิบัติเป็นอนัตตา	ตัวกิเลสเจตนาเป็นราคิน
อวิชาพาตนให้มลทิน	สัตว์จึงคืนอยู่ในห้วงแห่งบ่วงมาร

(จากเรื่อง ทายาทพระยา)

เป็นบทที่แสดงให้เห็นถึงการปฏิบัติตนของโคตมะที่มุ่งปฏิบัติธรรมจนรู้ในความเปลี่ยนแปลงของสรรพสิ่งว่าถ้าเราไปยึดติดอยู่กับรูป รส กลิ่น เสียง ก็จะทำให้เราเวียนว่ายตายเกิดไปเรื่อย ๆ ไม่จบสิ้นแต่ถ้าเรารู้จักปฏิบัติธรรมก็จะสามารถเป็นผู้ที่หลุดพ้นจากกิเลสได้และอีกบทที่ว่า

พระโยคีมีมนต์อยู่องค์หนึ่ง
ได้สำเร็จจตุกชาญด้านจิตตา
ปฏิบัติครัดเคร่งเพ่งพินิจ
สละทิ้งสิ่งทั้งปวงไม่ห่วงใย
อนิจจังตั้งว่าของต้องไม่เที่ยง
อนัตตกายธาตุอาจแปรปรวน
ทั้งกายอินทริย์ไม่จีรัง

อายุถึงแปดสิบสี่มีสิกขา
เป็นสิทธาผู้วิเศษเห็นเหตุไถล
รักษากิจพรหมจรรย์ไม่หวั่นไหว
รู้วิสัยสังขารการแปรปรวน
ทั้งรสเสียรูปกลิ่นรสสังขวน
ครบจำนวนมรณะอสุพิง
น้ำใจหวังโลกพรหมอุคมาญ

(จากเรื่อง สายเลือดขัณฑ์ยา)

เป็นการกล่าวถึงพระโยคีที่อายุ 84 ปี แล้วและได้ศึกษาสำเร็จด้านจิตเป็นผู้วิเศษสามารถล่วงรู้เหตุการณ์ต่าง ๆ ได้ โดยการปฏิบัติตั้งมั่นอยู่ในพรหมจรรย์ไม่ยึดติดอยู่กับสิ่งใด ๆ เพราะของต่าง ๆ ในโลกนี้ล้วนแล้วแต่ไม่จีรังยั่งยืนเมื่อเวลาผ่านไปสิ่งต่าง ๆ ก็จะเปลี่ยนแปลงและสูญสลายหายไปที่สุดในที่สุด คนจึงปฏิบัติธรรมรักษาศีลและพรหมจรรย์เพราะหวังที่จะไปสู่โลกพรหมและอีกบทที่ว่า

แต่ปางหลังยังมีพระนักสิทธิ
สร้างอาศรมอยู่อาศัยไกลกังวล
จนรู้สิ้นดินฟ้ามหาสมุทร
ด้วยประสงค้องค์ฤๅษีผู้มีความ
หมายเอาพรหมชั้นชาญงานกุศล
เรื่องยศศักดิ์หักจิตคิดปลดปลง
จะสละตัดขาดจากบาทบ่วง
พ้นจากบ่วงกิเลสไม่เจตนา

บำเพ็ญกิจตบะกรรมทำกุศล
แล้วคิดค้นคว้าหาพยายาม
เข้าถึงจุดแจ้งจบในภพสาม
คิดค้นข้ามเขตสัตว์วัฏวงค์
ไม่เมามลลากลโกลละ โมบหลง
ออกอยู่คงประกอบกิจเป็นสิทธา
อันเป็นห่วงหวารักปลัดคัญหา
ทำตบะกิจกรรมพรหมจรรย์

(จากเรื่อง ดอกฟ้าละอองดิน)

เป็นการกล่าวถึงพระนักสิทธิตที่เป็นผู้บำเพ็ญตบะ อาศัยอยู่ในป่าและเป็นผู้รู้ในทุก ๆ เรื่องโดยการประพฤติพรหมจรรย์ ตัดขาดจากโลกภายนอกและไม่ยึดติดอยู่กับสิ่งใด ๆ มุ่งแต่ปฏิบัติธรรมแต่เพียงอย่างเดียวเพราะคิดว่าการปฏิบัติตนดังกล่าวจะสามารถนำพาชีวิตตนไปสู่สถานะที่เรียกว่านิพพานได้

จากบทหนึ่งที่ยกมาทั้งหมดข้างต้นพอสรุปได้ว่า ความสุขในประเภทนี้ก็คือการเข้าถึงสถานะนิพพาน อันเป็นภาวะที่หมดกิเลสตัณหาเพราะเมื่อได้ดับไฟคือ ราคะ โทสะ และโมหะทั้งสามได้แล้ว บุคคลจะเข้าถึงความสงบทางใจได้อย่างแท้จริง เมื่อถึงภาวะเช่นนี้แล้วจะไม่มีกิเลส

ค้นหาพาให้เกิดอีก ความทุกข์จะสิ้นไปยิ่งเหลือแต่อิสระเสรีและสันติสุข คำว่า นิพพานในทาง นิรุกติศาสตร์ หมายถึง “ความดับ” หรือ “เย็น” อันอนุมานถึง ความดับไฟ คือ กิเลสอันเป็นไฟ ภายในร่างกายมนุษย์ ในความหมายที่แท้จริงของนิพพานคือ การกำหนดแนวทางเพื่อดับความเกิด ของบุคคล เพื่อเข้าถึงความสุขอย่างแท้จริงในชีวิต จึงหมายถึงเอาชีวิตที่เต็มไปด้วยกิเลสตัณหา เมื่อกิเลสตัณหาและความทุกข์ดับไปจึงเกิดความสุขสงบและความสุขสูงสุดขึ้นแทนที่ (บุญมี แทน แก้ว, 2539 : 28)

จากทัศนะเรื่องความสุขที่นายหนังได้แยกเอาไว้ 4 ประเภท คือ ความสุขส่วนตัว ความสุขส่วนรวม ความสุขในโลกหน้าและความสุขของผู้ปฏิบัติธรรมพิเศษนั้น ทำให้เราสามารถ ยกระดับของความสุขตามทัศนะของนายหนังออกได้ 2 ระดับ คือ

ระดับโลกียธรรม จากการศึกษาพบว่านายหนังได้มุ่งเสนอความสำคัญของความสุขใน ระดับนี้ไว้มากเพราะเนื่องจากการแสดงหนังตะลุงส่วนใหญ่มีผู้ชมที่เป็นคนธรรมดาสามัญที่มีความ สนใจแต่ในเรื่องที่มีได้พ้นจากวิสัยแห่งการรับรู้เท่าใดนักเพราะเหตุที่ว่าความสุขในระดับนี้เป็นวิสัย ของโลก สภาวะที่เนื่องในโลกหรือเป็นเรื่องของสิ่งที่ปรากฏมีอยู่ รับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัสและมิ ความเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ บางทีเรียกว่า “วิญญานินิปฏิบัติทา” ซึ่งความสุขส่วนตัว ความสุขส่วน รวมและความสุขของคนในโลกหน้าก็ล้วนแต่เป็นความสุขในระดับโลกียธรรมนี้ เพราะความสุข ทั้ง 3 ประเภทล้วนแล้วแต่การมุ่งแสวงหาความสุขแก่ตนเอง จุดประสงค์ในการกระทำสิ่งต่าง ๆ จึงมุ่งก่อให้เกิดความสุขแก่ตัวเองทั้งสิ้น แม้กระทั่งการมุ่งทำดีก็เพื่อมุ่งหวังให้ตัวเองได้ไปเกิดใน ภพชาติที่ดีเท่านั้น

ระดับโลกุตระธรรม ความสุขในระดับนี้เป็นความสุขในระดับที่มีวิสัยของโลกเป็น สภาวะที่พ้นจากโลก เป็นสภาวะที่ดับกิเลสและกองทุกข์ พ้นจากสภาวะความเป็นไปทั้งหลายใน โลก อันเป็นเรื่องราวของพระอรหันต์ที่ประเสริฐ ผู้บรรลุนิพพานพิเศษ เป็นสภาวะที่พ้นจากวิธ การรับรู้ทางประสาทสัมผัสธรรมดาของมนุษย์ปุถุชนบางทีเรียกว่า “นิพพานคามินิปฏิบัติทา” ความ สุขในระดับนี้นายหนังก็ได้กล่าวไว้ ในความสุขของผู้บรรลุนิพพานพิเศษโดยยกตัวอย่างของฤาษี หรือผู้รู้ต่าง ๆ การปฏิบัติตนของบุคคลเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นการมุ่งดับกิเลสและความต้องการทาง ผัสสะ มุ่งปฏิบัติธรรมเพื่อความดับทุกข์ มุ่งเข้าถึงนิพพาน

ดังนั้นเป้าหมายสูงสุดในชีวิตที่ทุกคนมุ่งแสวงหาตามทัศนะของนายหนังนั้นก็คือ การ เข้าถึงสภาวะที่เรียกว่า นิพพานนั่นเอง แต่เนื่องจากการเข้าถึงความสุขในระดับนี้ ดูเหมือนจะเป็น เรื่องยากมีแต่คนบางกลุ่มและนับเป็นคนส่วนน้อยในสังคมเท่านั้น ที่มุ่งปฏิบัติตนเพื่อความ สุขในระดับนี้ ด้วยเหตุที่คนส่วนใหญ่ยังเป็นมนุษย์ธรรมดาสามัญที่ไม่สามารถเข้าถึงความสุขในระดับนี้ ได้ การแสวงหาความสุขในระดับโลกียจึงเป็นเป้าหมายของการปฏิบัติตนของคนในสังคมส่วน

ใหญ่ เพราะจะไปสู่เป้าหมายสูงสุด คือ นิพพานในชีวิตได้นั้นคนทุก ๆ คนจะต้องรู้จักความสุขในระดับโลกียะเสียก่อนว่าเราจะมีวิธีการปฏิบัติตนเช่นใด จึงจะเป็นหนทางนำเราไปสู่ความสุขอันเป็นเป้าหมายสูงสุดในชีวิตได้ ด้วยเหตุนี้ นายหนังจึงได้เสนอวิธีการปฏิบัติตนของคนในสังคมอันจะนำไปสู่เป้าหมายในชีวิตที่ตั้งเอาไว้ได้ดังจะกล่าวในหัวข้อต่อไป

4.2 หลักการปฏิบัติของคนในสังคม

ในหัวข้อที่แล้วเราได้วิเคราะห์ปัญหาที่ว่าอะไรที่เป็นเป้าหมายสูงสุดในชีวิตที่มนุษย์แสวงหาซึ่งเราก็ได้คำตอบจากนายหนังว่า ความสุขนั่นเองที่เป็นเป้าหมายในชีวิตของคนในสังคม แต่เนื่องจากเรามีได้อยู่คนเดียวในโลกดังนั้นในการแสวงหาความสุขให้กับตัวเรานั้นก็หนีไม่พ้นที่เราจะต้องเกี่ยวข้องกับผู้อื่น ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยจึงต้องการพิจารณาปัญหาที่ว่าเราควรจะต้องปฏิบัติตนอย่างไรต่อผู้อื่น ซึ่งจากการศึกษาข้อมูลพบว่านายหนังได้เสนอทัศนะในเรื่องนี้ไว้มาก อาจเนื่องมาจากปัญหาเรื่องเป้าหมายในชีวิตของมนุษย์นั้นเป็นความคาดหวังส่วนตัวของคนแต่ละคนซึ่งมีแตกต่างกันออกไปแต่ทุก ๆ ความต้องการทุก ๆ เป้าหมายล้วนแล้วแต่เป็นสิ่งที่ดี ๆ ทั้งสิ้น ด้วยเหตุนี้ นายหนังจึงอาจไม่อยากจะเข้าไปชี้แนะในประเด็นนั้น แต่กลับให้ความสำคัญกับประเด็นหลักการปฏิบัติของคนในสังคมเพราะเห็นว่าการจะเข้าถึงเป้าหมายในชีวิตที่แต่ละคนมุ่งหวังได้และถ้าคนรู้จักปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ไม่ก่อความเดือดร้อนให้ผู้อื่นเขาก็ย่อมไปสู่เป้าหมายที่ดีในชีวิตได้ แต่ถ้าเขากระทำผิดศีลธรรม ก่อความเดือดร้อนให้คนรอบข้างเขาก็คงไม่สามารถไปสู่เป้าหมายในชีวิตที่ตั้งไว้ได้ ดังนั้นนายหนังจึงให้ความสำคัญต่อหลักการปฏิบัติตนของคนในสังคมมากกว่าการศึกษาถึงเป้าหมายในชีวิตแต่จากที่ได้กล่าวมาแล้วว่าในคน ๆ หนึ่งย่อมมีหลายสถานะภาพอยู่หลายสถานะด้วยกันแล้วแต่ตนจะตกอยู่ในสถานะใดก็จะต้องรู้จักทำหน้าที่ตามสถานะภาพที่ตนเป็นอยู่ให้ดีที่สุดซึ่งคำว่า “หน้าที่” หมายถึง กิจที่จะต้องทำตามที่ตนมีความผูกพันอยู่เพราะการทำการกิจที่บังเกิดผลเป็นคุณประโยชน์เป็นหน้าที่ของคน คนเราเกิดมามีหน้าที่ที่จะต้องทำด้วยกันทุกคนเป็นเด็กก็มีหน้าที่ของเด็ก เป็นหนุ่มสาวก็มีหน้าที่ของหนุ่มสาว เป็นนักศึกษาก็มีหน้าที่ของนักศึกษา เป็นผู้ใหญ่อะไรก็มีหน้าที่ของผู้ใหญ่ มนุษย์มีสิทธิที่จะมีชีวิตอยู่ในโลกก็ด้วยเหตุอย่างเดียวกันคือ เพื่อทำหน้าที่นั่นเอง

ครอบครัวก็ตาม หมู่คณะก็ตาม ตลอดถึงประเทศชาติ ที่ดำรงมั่นคงอยู่ได้และเจริญยิ่ง ๆ ไปได้ก็ด้วยการที่คนรักและปฏิบัติหน้าที่ของตน ไม่มีกรรมอันใดที่จะมีความหมายลึกซึ้งดีเท่ากับความมั่นคงต่อหน้าที่ ความระลึกถึงหน้าที่เป็นเหตุสร้างความสุขความเจริญให้พึงแก่ส่วนตัวและส่วนรวม (บุญมี แท่นแก้ว, 2541 : 117)

คำว่าหลักการปฏิบัติของคนในสังคมหมายถึง หน้าที่ที่ปฏิบัติแล้วใครมีหน้าที่อย่างไรก็ตั้งใจปฏิบัติหน้าที่อย่างนั้นให้ดี สิ่งไหนที่มีอยู่ในหน้าที่ของเรา เราต้องทำโดยไม่คิดถึงความเหนื่อย

ยากทำโดยไม่คำนึงถึงผลตอบแทนควรมีความตั้งใจอย่างเดี่ยวว่า เราทำหน้าที่ของเราไปอย่างก้าว
 กายหน้าที่ของผู้อื่น เมื่อเราทำหน้าที่ของเราไม่บกพร่องทำหน้าที่ของเราให้สมบูรณ์บริบูรณ์และ
 เรียบร้อยแล้วเราก็จะได้รับผลคือ ความสุขอันเป็นเป้าหมายในชีวิต ซึ่งหลักการปฏิบัติของคนใน
 สังคมที่ปรากฏในบทหนึ่งตามทีนายหนังได้เสนอเอาไว้สามารถแยกออกได้ตามสถานะภาพของ
 บุคคล อันเป็นหลักพึงปฏิบัติสำหรับผู้หมอกได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ

4.2.1. หลักสำหรับใช้ปฏิบัติต่อผู้อื่น อันเนื่องมาจากการที่มนุษย์เป็นสัตว์สังคม ที่จะ
 ต้องมีการพบปะและดำเนินชีวิตร่วมกับผู้อื่น เราจึงจำเป็นต้องศึกษาให้รู้ว่าเมื่อเราอยู่ในสังคม
 เราควรปฏิบัติต่อผู้อื่นเช่นใด โดยแยกออกเป็น

หลักการปฏิบัติตนของผู้ใหญ่ต่อผู้น้อย ในที่นี้อาจเป็นผู้ใหญ่กว่าโดยได้รับตำแหน่งแต่งตั้ง
 ตั้งจากผู้มีอำนาจสูงขึ้นไป หรือผู้ที่ได้รับการยกย่องให้เป็นหัวหน้าหมู่ก็ตาม ซึ่งผู้ที่อาวุโสกว่าโดย
 ทั่ว ๆ ไปอาจจำแนกออกเป็น 3 ประเภท คือ

- ก) ผู้ใหญ่โดยชาติกำเนิด คือเกิดมาในตระกูลกษัตริย์ เจ้าพระยาหรือมหาเศรษฐี เรียก
 ว่า ชาติวุฒิ
- ข) ผู้ใหญ่โดยวัย คือผู้ที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไปหรือมีอายุมากกว่าผู้น้อย เรียกว่า วัยวุฒิ
- ค) ผู้ใหญ่โดยคุณ คือผู้ที่มีคุณงามความดีมีความรู้ความสามารถในวิชาการต่าง ๆ เรียก
 ว่า คุณวุฒิ

หลักการปฏิบัติของผู้ใหญ่เท่าที่ปรากฏในบทหนึ่ง มีดังนี้

หลักการปฏิบัติของกษัตริย์หรือผู้ปกครอง

โดยเหตุผลที่ปกครองมีอำนาจบันดาล ประสิทธิ ประสาท ความดี ความชั่ว ความเจริญ
 ความเสื่อมตลอดจนความสุขและความทุกข์ให้แก่คนเป็นจำนวนมาก ผู้น้อยประพาศเสียหายสัก
 ร้อยคนยังไม่เท่าผู้ปกครองประพาศเสียหายเพียงคนเดียวเพราะในจำนวนผู้น้อยที่ประพาศเสียหายนั้น
 ย่อมเป็นความเสื่อมเสียหายเฉพาะตัวมากกว่าผู้ปกครองยังสามารถเรียกตัวมาว่ากล่าวสั่งสอนและลง
 โทษให้กลับตัวกลับใจทำดีเสียใหม่ได้แต่ถ้าผู้ปกครองประพาศไม่ดีไม่งามเสียเอง ย่อมเกิดความ
 เสื่อมเสียชื่อเสียงหมดสิ้นทั้งคณะหรือหมุนั้นๆ ส่งผลให้เกิดความเดือดร้อนแก่ผู้อยู่ได้บังคับบัญชา
 โดยทั่วกันและใคร ๆ ก็ไม่กล้าที่จะตักเตือนหรือแนะนำลงโทษอย่างใดด้วย เป็นเหตุให้ผู้ใหญ่ที่ทำ
 ผิดแล้วไม่ค่อยรู้สึกตัวเนื่องจากเห็นว่าไม่มีใคร ว่ากล่าวถึงแม้เขาจะพุดติฉินนินทาเขาก็พูดกลับหลังไม่
 กล้าพูดต่อหน้าผู้ใหญ่จึงมักทำผิดมากขึ้นทุกที ด้วยเหตุนี้จึงควรมีหลักไว้สำหรับเตือนใจตนเองให้
 ปฏิบัติหน้าที่ของตนเพื่อความเจริญแก่ตนเองและหมู่คณะของตน การปฏิบัติของผู้ใหญ่ต่อผู้น้อย
 คือ

- ต้องเป็นผู้ที่ตั้งมั่นอยู่ในหลักพรหมวิหาร 4 เช่น

สมเด็จพระเจ้าฟ้าเกตุนิกร	ครองนครโรมันธราชสถาน
ทรงพระคุณล้ำค่าโปรดปราณี	พระองค์มีธรรมพิเศษทรงเมตตา
เหล่าเชลยได้รับบุญยานุสัทธิ	ได้เอกสิทธิเสมอพระวงศ์ทรงยศลา
ล้วนราบรื่นชื่นชมสมนา	ต่างบูชาทูลกระหม่อมเป็นจอมใจ
เป็นร่มโพธิ์โศภณอยู่ต้นหนึ่ง	เป็นที่พึ่งพิงยาได้อาศัย
ไม่ลำเอียงเที่ยงแท้ถื่อแนใน	น้ำพระทัยแผ่เผื่อเอื้ออารี
ตามโครงการกำหนดปลดปล่อยทาส	คืนเอกราชให้พระองค์อย่าสงสัย
เราไม่ชอบระบอบเก่าเอาแต่ใจ	แต่ผู้ใหญ่เข้าไม่ถึงซึ่งแผนการณ์
คงจะเกิดคนดีปฏิวัติ	พลิกประวัติแห่งชาติเราปรารถนา
เปลี่ยนระบอบการปกครองของราชา	ต่อไปหน้าเราต้องมีเสรีชน

(จากเรื่อง ดอกฟ้าละออองดิน)

จากตัวอย่างข้างต้นเป็นการกล่าวถึงสมเด็จพระเจ้าฟ้าเกตุนิกร เจ้าเมืองที่เป็นผู้ตั้งมั่นอยู่ในความเมตตา กรุณา เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และมอบความยุติธรรมให้ผู้ที่ปกครองของตนทุกคนโดยไม่ถือว่าจะเป็นประชาชนหรือเชลยท่านก็ให้ความยุติธรรมเสมอเหมือนกันอยู่ทุกคน ด้วยเหตุนี้ผู้ที่ปกครองทุกคนจึงมีความเคารพบูชาเปรียบเจ้าเมืองได้กับร่มโพธิ์อันเป็นที่พึ่งพิงแก่บรรดาสรรพสัตว์ทั้งหลาย นอกจากนี้ผู้แต่งยังได้สอดแทรกความคิดทางการเมืองการปกครองว่าการปกครองที่ดีนั้นควรเป็นแบบประชาธิปไตยจะต้องมีการเลิกทาสจะไม่มีการใช้อำนาจกดขี่ผู้ที่อยู่ใต้ปกครองเหมือนในสมัยก่อนและเกี่ยวกับรูปแบบการปกครองที่ทันสมัยนี้ก็มีกรกล่าวไว้ในบทหนึ่งและอีกบทที่ว่ากล่าวถึงการปกครองประเทศโดยธรรมไม่ลำเอียงต่อคนต่างชาติ ต่างภาษา ที่เข้ามาอาศัยอยู่ในประเทศของตนดังบทหนึ่งที่ว่า

นิยายเก่าเอามาเสริมเติมให้ยาว	คนโบราณท่านเล่าสืบกันมา
ว่าเมืองหนึ่งซึ่งตั้งริมฝั่งมหาสมุทร	รวมมนุษย์หญิงชายหลายภาษา
องค์รามเมษเกษตรย์ศรีษัดติยา	ถือพุทธาเที่ยงธรรมในนามไทย
เกตุโกถารานีเป็นที่สนุก	การปกครองของประมุขสมยุคสมัย
พระปัทมาราชินีร่วมพระทัย	เป็นขวัญใจอยู่เหนือเกล้าชาวประชา
บุญสิทธิอิศเรศเกษษัตริย์	เป็นพิชัยฉัตรคู่ชาติวาสนา

(จากเรื่อง ดอกฟ้าละออองดิน)

เป็นการแสดงให้เห็นว่าในเมือง ๆ หนึ่งแม้ว่ามีคนหลายชาติหลายภาษามายู่ร่วมกันแต่ความแตกต่างกันทางภาษาและเชื้อชาตินี้ก็มีได้ก่อให้เกิดปัญหาใดๆและยิ่งเรามีผู้ที่ปกครองประเทศด้วยความเที่ยงธรรมและโดยใช้วิธีการปกครองที่สมยุคสมัยไม่ล่าหลังแล้ว ประชาชนในประเทศก็จะมีความสุขยิ่งและถ้ากษัตริย์มีราชินีที่ดีเป็นคู่ชาติคู่ศาสนาด้วยกันแล้วก็จะยิ่งทำให้ประชาชนเป็นสุขยิ่งขึ้นอีก

จากตัวอย่างที่ยกมาข้างต้นเราพอจะสรุปได้ว่าเป็นการปฏิบัติตนที่ตั้งอยู่ในหลักของพรหมวิหาร 4 อันเป็นหลักธรรมสำหรับผู้ประเสริฐ (ผู้เป็นใหญ่) อันประกอบด้วย

- ก) เมตตา คือ ความรักใคร่ปรารถนาให้ผู้น้อยได้รับความร่มเย็นเป็นสุขโดยทั่วกัน
- ข) กรุณา คือ ความสงสาร อยากช่วยเหลือผู้น้อยที่ทุกข์ยาก จนเต็มความสามารถ
- ค) มุทิตา คือ ความพลอยยินดีต่อผู้น้อยที่มีความเจริญขึ้น แม้จะได้รับยกย่องว่าดีกว่าตนเองก็ไม่คิดริษยา
- ง) อุเบกขา คือ การวางตนและจิตใจให้เป็นกลางไม่เอนเอียงไปทางใดทางหนึ่ง
  - ผู้ปกครองควรเป็นผู้ที่ไม่นิ่งดูตาย เมื่อเห็นผู้น้อยตกทุกข์ได้ยากควรมีจิตใจคิดที่จะช่วยเหลือให้เขาพ้นทุกข์อีกด้วย ดังเช่นบทหนึ่งตอนที่ว่า

พระเดินดงหลงมาถึงทางสามแพรก	แปลกหนึ่งแยกทางไปไอยสวรรค
เห็นหัวคนตายได้ต้นจันทร์	ผูกเถาว์ลัยแขวนห้อยลั่นย้อยยาว
พระตัดเชือกหัวพาศรีระศพ	จะสืบให้พบเผ่าพงศ์ยังสงไสย
เกิดวิบัติขัดเคืองกันเรื่องใด	ผู้ใดใครทำร้ายไม่เมตตา
ตัดหัวผูกเถาว์ลัยประจานแขวน	มันโกรธแค้นเรื่องอะไร โฉนหนา
จะลงโทษด้วยพระราชาชญา	ตามประสายุติธรรมไม่ลำเอียง
จะว่าความตามพระธรรมนุญศาสตร์	ไม่ฉ้อราษฎ์บังรัฐฉลาดเฉวียน
ใครชั่วดีชี้ให้เห็น ไม่เอนเอียง	เปรียบเทียบเคียงกฎหมายฝ่ายอาชญา

(จากเรื่อง สายเลือดลึกลับ)

เป็นตอนที่กล่าวถึงการเดินทางพระแสงสุริยาผู้เป็นกษัตริย์ ที่ออกเดินทางตามหานางแก้วกัลยาในระหว่างทางเจอศพโดนแขวนประจานอยู่ใต้ต้นจันทร์ ด้วยความที่ตนเป็นผู้ใหญ่จึงมีจิตใจที่จะช่วยเหลือโดยการตัดเชือกแล้วหัวศพพลงมาเพื่อสืบให้รู้ว่าเป็นใครมาจากไหน ทำไม่ถึงโดนฆ่าตายและพยายามสืบหาให้รู้ว่าเป็นผู้ฆ่าแล้วยังกล่าวโทษผู้ที่กระทำการเช่นนี้ว่า ไร้ความเมตตาและคิดที่จะลงโทษผู้กระทำความผิดโดยยึดกฎหมายเป็นหลัก และจะมอบความยุติธรรมให้

แก่ทุกคน ใครชั่วก็ตัดสินว่าชั่ว ใครดีก็ตัดสินว่าดี โดยให้เป็นไปตามหลักของกฎหมายพระธรรมนูญ ศาสตร์

- ผู้ปกครองควรตั้งอยู่ในหลักทศพิธราชธรรมดังปรากฏในบทหนึ่งตอนที่ว่า

ปางพระปิ่นจุลเจิมเฉลิมภพ	เถลิงเกียรติเลิศนรินทร์ในแผ่นดินสยาม
ดำรงชาติศาสนาสง่างาม	พระเกียรติสามภพอ่องซ้องพระองค์
พลกไทยได้ร่มบรมฉัตร	สุขสวัสดิ์สมมาตรพระราชประสงค์
ทศพิธราชธรรมทั่วดำรง	ลดพระองค์เข้าถึงซึ่งประชา
จักรพรรทวงพระเจริญยิ่ง	สมเป็นมิ่งยอดมนุษย์สุดจะหา
น้ำพระทัยตั้งอยู่ในพระเมตตา	เหล่าปวงข้าบาทได้พึ่งใบบนบุญ
อริราชไพรีมิรารบ	ต่างนอบนบจอมนรินบดินสุริย์
เจริญราชไมตรีทวิคุณ	ล้วนเพิ่มพูนผาสุกสถาวร

(จากเรื่อง สายเลือดลึกถ้ำ)

จากบทหนึ่งตะลุดตอนที่ยกมานี้เป็นการกล่าวถึงกษัตริย์ที่ดีว่า ควรจะเป็นผู้ที่ดำรงไว้ซึ่งความเป็นชาติและทำนุบำรุงศาสนา มีความเมตตาต่อประชาชนและรู้จักเชื่อมความสัมพันธ์กับประเทศเพื่อนบ้าน แต่หลักการสำคัญที่ปรากฏในบทหนึ่งตอนนี้ก็คือ การกล่าวถึงหลักทศพิธราชธรรม อันเป็นธรรมสำหรับพระเจ้าแผ่นดินหรือธรรมที่พระเจ้าแผ่นดินพึงประพฤติ 10 อย่าง ซึ่งทางพระพุทธศาสนาได้สอนว่าหากพระเจ้าแผ่นดินทรงตั้งมั่นอยู่ในธรรม 10 อย่างนี้แล้วจะทรงปกครองไพร่ฟ้าประชาชนให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุข สำหรับผู้มีอำนาจหน้าที่ในการปกครอง ซึ่งมีใช้พระเจ้าแผ่นดินก็ควรจะเจริญรอยตามพระเจ้าแผ่นดิน โดยนำเอาหลักธรรม 10 อย่างนี้มาปฏิบัติในการปกครอง เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมในสังคมตามอุดมการณ์แห่งการปกครองซึ่งหลักธรรม 10 อย่างนั้นได้แก่

1. ทานการให้คือ การสละทรัพย์ สิ่งของเพื่อบำรุงเลี้ยงดูช่วยเหลือประชาราษฎร์ ผู้ยากไร้เจ็บไข้และบำเพ็ญกุศล สาธารณประโยชน์ตามความเหมาะสมแก่สภาพปัจจุบัน ปัญหาและความต้องการของประชาชนผู้ยากไร้
2. คิดความมีศีลคือ มีความประพฤติดีงาม มีระเบียบวินัย รักษาความประพฤติทางกายทางวาจาได้เรียบร้อย โดยเว้นจากกายทุจริต วาจทุจริต ประพฤติแต่กายสุจริตและวจีสุจริต
3. บริจาคการเสียสละคือ การบริจาคจตุปัจจัยบำรุงพระพุทธศาสนา ถวายไทยธรรมแก่พระภิกษุสงฆ์หรือสมณะชีพรามณ์ เป็นการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาให้วัฒนาถาวรตลอดจนการ

เสียดลความสุขส่วนตัว ประโยชน์ส่วนตัวเพื่อความสุขและประโยชน์ส่วนรวมคือ ประเทศชาติ หรือความสงบเรียบร้อยของบ้านเรือน

4. อาชวาทความซื่อตรงคือ ซื่อสัตย์สุจริตไร้มายา ประพฤติการะกิจโดยสุจริตมีความจริงใจ ไม่หลอกลวงประชาชน

5. มัทวะความอ่อนโยนคือ มีอัธยาศัยอ่อนโยน ไม่เย่อหยิ่งหยาบคายหรือกระด้าง แสดงกริยาสุภาพนุ่มนวลละมุนละไมชวนให้เกิดความเคารพรักภักดีและยำเกรง

6. ตปะการบำเพ็ญตบะคือ มีอุตสาหะในการบำเพ็ญเพียรเพื่อเผากิเลส ลดกิเลสโดยการรักษาศูโบสถศีลเป็นประจำทุกวันพระ รวมทั้งการยับยั้งชั่งใจไม่หมกมุ่นหรือหลงติดอยู่ในกามสุข

7. อักโกระความไม่โกรธคือ ไม่พิโรธโกรธซึ่งโดยผลุนผลัน ไม่แสดงความเกรี้ยวกราด ไม่ดูอำนาจความโกรธ จนเป็นเหตุให้กระทำการต่าง ๆ ผิดพราดเสียธรรม มีเมตตาธรรมประจำใจ รู้จักใช้สติยับยั้งความขุ่นเคืองไว้ได้ ไม่แสดงความอคติในโทษที่เห็นทางจิตให้ปรากฏ

8. อวิหิงสาความไม่เบียดเบียนคือ ไม่บีบบังคับกดขี่ข่มเหงให้เดือดร้อนเช่น ไม่ใช้อำนาจหน้าที่ขู่เข็ญบังคับใคร ไม่ลงโทษผู้ที่ไม่มีความผิด มีจิตกรุณาแก่คนทั่วไปไม่เป็นคนหาเรื่องถ่มถุยหรือเสกสรรปั้นแต่งเรื่อง เพื่อบีบบังคับผู้อื่นให้ยอมรับการกระทำบางอย่างอันเป็นความผิดตลอดจนไม่ขู่เข็ญผู้อื่นให้กระทำหรือละเว้นการกระทำอันเป็นความผิด ความเสื่อมเสียแก่ผู้อื่น ไม่ริดไถผู้อื่นเป็นต้น

9. ขันติความอดทนคือ อดต่อการที่ยังไม่ได้สิ่งที่ตนต้องการ ทนต่อการได้รับสิ่งที่ตนไม่ต้องการ ตลอดจนอดทนต่อความลำบาก ความตรากตรำและความเจ็บใจ เมื่อทำสิ่งใดถูกต้องแล้ว แม้จะมีผู้เห็นผิดคัดค้านหรือกล่าวโจมตีอย่างไรก็ไม่ท้อถอยหรือแม้จะมีใครกล่าวเสียดสีถากถาง เขี่ยหยันอย่างไรก็ทนฟังได้ ไม่แสดงอาการน้อยเนื้อต่ำใจและเลิกล้มการกระทำที่ดี

10. อวิโรธนะ ความไม่ประพฤติผิดพราดคราดเคลื่อนจากทำนองคลองธรรมคือ ความไม่ประพฤติฝ่าฝืนลบล้างตัวบทกฎหมายและจารีตประเพณีอันดีงามของบ้านเมือง ตลอดจนไม่ประพฤติผิดระเบียบแบบแผนกฎบังคับหรือความนิยมอันดีงามของสังคม (พิทุรย์ มลิวัดย์, 2528 :41)

การเป็นผู้ปกครองไม่ว่ายุคใดก็มีลักษณะคล้ายคลึงกัน เพียงแต่ตัวอย่างที่ยกมาเป็นตัวอย่างของกษัตริย์ซึ่งเป็นตัวแทนของผู้ใหญ่ ผู้ปกครอง ว่าควรจะปฏิบัติตนอย่างไรกับผู้ใต้ปกครองของตน เพื่อให้เกิดความจงรักภักดีต่อผู้ปกครอง ซึ่งแนวความคิดเรื่องพรหมวิหาร 4 และหลักทศพิธราชธรรมนี้เราสามารถนำมาใช้ได้ในชีวิตประจำวันของเราเพราะการเป็นนายที่ดีนั้นก็มิมีแนวทางในการปฏิบัติที่เหมือน ๆ กัน เช่น ไม่มีจิตใจเอินเอียงมีความยุติธรรม รักและเมตตาผู้ใต้บังคับ

บัญชาโดยเท่าเทียมกัน เป็นต้น เมื่อปฏิบัติตนได้ดังนี้แล้ว ผู้ได้ปกครองย่อมเกิดความรักและจงรักภักดีต่อตัวผู้ปกครองและสภาพสังคมที่อยู่ร่วมกันก็จะมีคามมั่นคงและเป็นสุข

หลักการปฏิบัติตนของบิดามารดาต่อบุตร

อันเป็นหลักการปฏิบัติตนที่เป็นสิ่งแรกที่เราต้องเจอและมีความสำคัญมากที่สุดเพราะการที่คน ๆ หนึ่งจะเป็นคนดีหรือเลวก็ขึ้นอยู่กับกรปฏิบัติตนของบิดา มารดา เป็นสำคัญด้วย เหตุนี้จึงปรากฏหลักการปฏิบัติตนของบิดา มารดา ต่อบุตรว่า

- ต้องดูแลให้ความรักความอบอุ่น ปกป้องบุตรจากภัยอันตรายต่างๆ ไม่ให้เข้ามาทำร้ายลูกของตนได้และมอบมีความรักความปรารถนาดีให้บุตรตั้งบทหนึ่งตอนที่ว่า

ตั้งว่าบุตรสุดรักเจ้าหน้าหนา	คอยรักษาลูกชายไม่ห่างหาย
ไม่เคลื่อนคลายหย่อนแหว่งแต่แฝงเฝ้า	ทุกคำเข้าวรรณวิภาป้อนอาหาร
ทั้งยุรินมิได้ไต่เลือดไรคลาน	ไม่แผ้วพานมาให้มีราศีตาย
คู่อ้วนท้วนนวลเนื้อก็เกลากเกลี้ยง	บำรุงเลี้ยงรักบุตรจุมดมหมาย
แล้วเปลี่ยนแปลงแยกความตามนินาย	ขยับย้ายจัดระเบียบมาเรียบเรียง

(จากเรื่อง มัจจุราชเล่นกล)

เป็นการแสดงความรักความห่วงใยที่นายแสงเมืองและนางวรรณวิภามีต่อเด็กที่เขาเอามาทิ้งไว้ที่บ้านตน ถึงแม้ว่าทั้งสองผู้เมียจะไม่ทราบว่าเป็นลูกของใครมาจากไหนก็มิได้นึกถึงกิจแต่อย่างใดกลับคิดว่าเด็กเป็นลูกของตนและมอบความรักความเมตตาดูแลอย่างทะนุถนอม ยุงไม่ให้ไต่ไรไม่ให้ตอมและบำรุงเลี้ยงให้เด็กมีสุขภาพแข็งแรงสมบูรณ์และอีกบทที่ว่า

ท้าวภูษงค์ทรงเมตตาหน้าหน้า	ถนอมรักราวบุตรสุดสงสาร
สร้อยนาดีเลี้ยงน้อมความต้องการ	มิให้พันพัวต้องละอองภัย
แกว่งไกวแปลแห่ซำว่ากลอนกล่อม	เฝ้าถนอมน้อมชายไม่ไปไหน
เคยหนีเที่ยวเดียวคางกลางสายไพร	ประเดี๋ยวนี้มิได้ไปห่วงใยน้อง
ทุกคำเข้าเฝ้านี้ระวังภัย	เลือดสิ้นไรตบตีมิให้ต้อง
ให้อาบน้ำป้อนข้าวเฝ้าประคอง	ตั้งว่าน้องร่วมครรภ์พระมารดา

(จากเรื่อง เพื่อนแก้ว)

เป็นการกล่าวถึงนางสร้อยนาดีลูกสาวท้าวภูษงค์ ที่ไปเก็บเด็กทารกมาได้โดยไม่รู้ว่าเป็นลูกของใครนางก็เอามาเลี้ยงดู โดยท้าวภูษงค์เองก็เมตตาเด็กทารกนั้นเหมือนกับลูกตนเอง ส่วนนางสร้อยนาดีเมื่อก่อนเคยเที่ยวเตร่ไม่สนใจอะไรแต่เดี๋ยวนี้นางก็หันมาใส่ใจดูแลทารกเฝ้าถนอมป้อน

ข้าวป้อนน้ำ เฝ้าระวังภัยจากสัตว์และแมลงต่าง ๆ เหมือนเด็กคนนั้นเป็นน้องร่วมสายเลือดของตน นอกจากพ่อแม่จะมีหน้าที่ดูแลบุตร มอบความรัก และเฝ้าถนอมเลี้ยงดูแล้ว ยังจำเป็นต้องมอบสิ่งที่ดีที่สุดให้ลูก มีความปรารถนาอยากเห็นลูกได้ดี ดังตัวแทนของข้อมูลที่ว่า

เด็กกำดัดสวดเจียนเทียบสงบ
 ธารมรงค์วงน้อยถึงจะด้อยราคา
 แล้วแม่นี้จะได้หนีให้ห่างไกล
 พอลูกตื่นพี่น้องคั่งเสียดร้อง
 เอาแหวนผูกมือบุตรสุดสวาท
 ไก่กั้ววานขานขันพรั่นอุรา

นางอยากพบลูกน้อยละห้อยหา
 ก็มารดาอยากจะผู้ให้ลูกรัก
 ขึ้นอยู่ใกล้ลูกน้อยพลอยเสียดรักดี
 แม่ประสงค์จะให้เสวยกันธรา
 ใจจะขาดเพราะแม่รักลูกหนักหนา
 อกมารดากำสรดสดแรง
 (จากเรื่อง ลูกหลงแม่)

เป็นการกล่าวถึงมารดาที่ต้องมอบบุตรสาวของตนให้พระราชินีดูแล โดยคิดว่าสิ่งที่ตนทำเป็นสิ่งที่ดีที่สุดที่ลูกจะได้ แต่เมื่อนางจะจากไปในระหว่างการรั่วานั้น เราจะเห็นได้ว่าการพรรณนาถึงความรักที่แม่มีต่อลูกไว้อย่างลึกซึ้ง นอกจากนี้ผู้เป็นแม่ก็ยังผูกแหวนให้ลูกเพื่อจะได้ระลึกถึงอีกด้วย

จากบทหนึ่งตะลุงนอกจากจะมีการพรรณนาถึงความรักที่บิดามารดามีต่อบุตรแล้ว นายหนังกึ่งยังพรรณนาเปรียบเทียบความรักเช่นนี้ว่ามีได้มีอยู่แต่ในมนุษย์เท่านั้น เพราะถ้าขึ้นชื่อว่าเป็นพ่อเป็นแม่แล้ว ไม่ว่าคนหรือสัตว์ก็ย่อมที่จะรักลูกเหมือนกัน โดยนายหนังกึ่งได้ยกตัวอย่างเปรียบเทียบไว้อย่างน่าฟังว่า

ผู้หญิงใจไม่รักลูกของตัวเอง
 ดวงใจของแม่จงสำราญ
 หัวอกแม่แต่ละชั้นถึงก็ไม่ทิ้งบุตร
 เป็นมนุษย์หรือจะทิ้งลูกยา
 พระนางนั่งฟังขับกล่อมกลับสด

ชาติชั่วเหมือนสัตว์เดรัจฉาน
 ภัยพาลมิให้มีมาปีทา
 เพราะแสนสุดสวาทรักเจ้าหนักหนา
 ชั้นหมูหมาก็ยังมีความอาลัย
 น้ำเนตรหยดหยาดย่อยเป็นฝอยไหล
 (จากเรื่อง สายเลือดกลับ)

เป็นการกล่าวถึงนางประภาวดีที่ไปเสียที่ลูกน้องชายของสามีข่มขืน และตั้งท้องใกล้จะคลอดแล้ว ด้วยความที่นางเสียใจและเกิดความอายขึ้นจึงคิดที่จะกำจัดเด็กในท้องเสีย ในระหว่างที่นางคิดก็เดินผ่านบ้านของสาวใช้กำลังร้องเพลงกล่อมเด็กพอสรุปได้ความว่า เด็กทารกที่สาวใช้กำลังร้องเพลงกล่อมอยู่นั้นเป็นเด็กกำพร้าพ่อแม่แต่จะอย่างไรก็ตามนางก็ยังรักลูกไม่คิดที่จะทิ้งขว้าง

นางเต็มใจให้นมลูกและดูแลลูก ฉะนั้นบุคคลใดก็ตามที่ไม่รักลูกของตนนั้นแล้วยิ่งกว่าสัตว์เดรัจฉานเสียอีกเพราะสัตว์มันก็ยังรักลูกของมัน ฉะนั้นเราเป็นคนจึงย่อมที่จะรักและดูแลลูกให้ดีที่สุด

- ใ้บุตรได้ศึกษาศิลปวิทยา คือ หาวิถีทางใ้บุตรได้ศึกษาศิลปวิชาการตามความสามารถ เพื่อให้บุตรมีความฉลาดรอบรู้ เพื่อนำความรู้ไปประกอบสัมมาอาชีพให้ออนาคต ซึ่งชาวได้ส่วนใหญ่ยกย่องผู้ที่มีความรู้ความสามารถ ซึ่งจากบทหนึ่งที่น่ามาศึกษาในทุก ๆ เรื่องเจ้าเมืองจะต้องส่งลูกไปหาความรู้จากผู้รู้หรือพระเอกของเรื่องก็เป็นผู้ที่มีวิชาความรู้ความสามารถทั้งสิ้นและสำหรับชาวบ้านทั่ว ๆ ไปก็หาความรู้โดยการบวชเรียนหรือการเดินทางไปฝากตัวเป็นศิษย์กับอาจารย์ดัง ๆ เพื่อให้ลูกหลานได้ศึกษาเล่าเรียน เพื่อให้มีความรู้ติดตัวและนำไปใช้ได้ต่อไปในอนาคตและในบทหนึ่งส่วนมากจะกล่าวถึงตัวอย่างของการศึกษาเล่าเรียนซึ่งสอดคล้องอยู่ในบทหนึ่งตระกูลโดยให้ตัวละครจะต้องมีการออกเดินทางไปแสวงหาความรู้กับอาจารย์ ฤาษี นักบวช ที่อาศัยอยู่ในป่าซึ่งอาจเป็นการเรียนวิชาการต่อสู้ เวทมนต์อาคมต่าง ๆ เช่น

แต่ปางหลังยังมีพระนักสิทธิ์

สร้างอาศรมอยู่อาศัยไกลกังวล

จนรู้สิ้นดินฟ้ามหาสมุทร

อยู่ภายหลังท่านเมฆพัสเข้ามาหา

ประเดี๋ยวนี้สูจิตราวิลาวรรณ

บำเพ็ญกิจดะกรรมทำกุศล

แล้วคิดค้นคว้าหาพยายาม

เข้าถึงจุดแจ้งจบในภพสาม

ฝากจิตทำวไทยเจ้าโอยสวรรค์

ทรงศึกษาถึงขั้นปัญญาชน

(จากเรื่อง ดอกฟ้าละอองดิน)

เป็นตอนที่กล่าวถึงเจ้าเมืองที่ฝากฝังลูกสาวของตนให้ไปศึกษากับพระนักสิทธิ์ ที่เป็นผู้บำเพ็ญดะเพื่อให้ลูกได้ศึกษาหาความรู้ต่อไป เพราะการที่เจ้าเมืองส่งลูกสาวไปร่ำเรียนวิชาที่ย่อมที่จะให้ไปเรียนกับคนที่มีความรู้เพราะถือว่า ถ้าเรายู่กับคนดีเขาก็ย่อมสอนเราให้เป็นคนดี ชี้นำเราไปในทางที่ถูกที่ควรเสมอและอีกบทที่ว่า

ครั้นลูกไปใจแม่หมองตามมองหา

ด้วยความรักสุดซึ่งตะลึงแล

จะหวังไว้ก็มีได้ผ่านการศึกษา

ใครรักรวกก็ต้องคำรักหน้าก็ต้องเรียน

หลวงพ่อกาเดินทางไปห่างแห

สมองแม่เหมือนจะกลิ้งลงวงเวียน

ใจหลวงตาสงสารใ้ลูกได้อ่านเขียน

ถ้าลูกเพียรจะก้าวหน้าไปช้านาน

(จากเรื่อง มัจจุราชนั่นกล)

เป็นการแสดงความรักความห่วงใยที่แม่มีต่อลูกแต่ก็ต้องยอมใ้ลูกไปศึกษาหาความรู้เพื่อความเจริญก้าวหน้าแก่ชีวิตต่อไป ซึ่งจากการที่บิดามารदानิยมใ้ลูกไปศึกษาเล่าเรียนก็โดยจุด

ประสงค์ที่ปรารถนาให้บุตรของตนตั้งอยู่ในความดี ป้องกันมิให้บุตรทำชั่วต่อไปในภายหน้าซึ่งจากบทหนังที่ปรากฏการแสดงให้เห็นว่าไม่มีการจำกัดทางเพศแต่อย่างใด ชายหรือหญิงต่างก็มีสิทธิในการเล่าเรียนเท่า ๆ กัน เช่น

พระหน่อนาราชบุตรนามสุทริวงศ์	ตำแหน่งองค์เจ้าฟ้าอุกยาเธอ
เขากำลังศึกษาอยู่ต่างแดน	ทำคะแนนนำหมู่อยู่เสมอ
การศึกษาแสนประเสริฐล้ำเลิศเลอ	ภูธรเธอชอบชั้นรื่นอุรา
	(จากเรื่อง เพื่อนแก้ว)

เป็นตอนที่เจ้าเมืองได้กล่าวถึงลูกของตนที่กำลังเรียนหนังสืออยู่และก็มีคะแนนสูงกว่าคนอื่น ๆ ทำให้พ่อแม่มีความภาคภูมิใจและในการศึกษานั้นเราต้องใช้เวลาเอาใจใส่และความตั้งใจจึงจะสัมฤทธิ์ผลได้เช่น

ตำรามนต์คนสำคัญชั้นอดีต	เขาได้ขีดเขียนไว้ให้ศึกษา
วิญญานทิพย์ผู้เฒ่าเจ้าตำรา	ให้ปัญญาปาฏิหาริย์บันดานคน
จึงจดจำเอาไว้ได้ทั้งหมด	ทุกแบบบทชั้นจิตประสิทธิผล
ชื่ออาคมสมยาที่ว่ามนต์	วิญญานคนฮ้ายลาวเข้าคนใจ
ทั้งกฎหมายฝ่ายพระธรรมนุญศาสตร์	ตำหรับราชสงครามจำใจใส่
ศึกษาสนค้นคว้ามานะใจ	อยู่ที่ในคูหาพญาลอ
	(จากเรื่อง ดอกฟ้าละอองดิน)

แสดงให้เห็นคุณค่าของการศึกษาว่า สามารถยกระดับของคนได้และการศึกษานั้นไม่จำเป็นการศึกษากฎหมาย หรือเวทมนต์ก็ตามต้องใช้ปัญญาความพากเพียรจึงจะจดจำศาสตร์ต่าง ๆ ได้ เช่นบทหนังที่ว่า

ฝ่ายอาคมศึกษาดำราวิเศษ	ก็สมเจตนาจิตที่คิดหวัง
ทั้งเวทมนต์ทำให้ตนทรงพลัง	จะต้องดั่งสักวันน้องมันใจ
เรียนกฎหมายฝ่ายพระธรรมนุญศาสตร์	ก็สามารถจดจำเอาใจใส่
พ่อขุนพลฮ้ายลาวเข้าคนใจ	เรียนอะไรจำหมดทุกบทตอน
ทั้งได้ดาบเหล็กดีของมีค่า	ต่อไปหน้าคู่รบต้องสยบเขา
เมื่อเรามีฝีมือลือขจร	กับแต่ก่อนมานั้นผัดกันไกล
ถึงผมเองก็ได้ผ่านการศึกษา	พอรู้ว่าพ่อหมู่เลือกที่ไปหูใหญ่

สังเกตุรู้เท่าข้ามมันไก่

งานไม่ใหญ่เจ็ดบาทขาดราคา

(จากเรื่อง ดอกฟ้าละออเงิน)

แสดงให้เห็นว่าการศึกษาก็เป็นสิ่งที่ดีก็ยอมที่จะทำให้ชีวิตเราดีขึ้น คนทั่วไปก็จะให้ความนับถือ การศึกษาไม่ว่าจะศึกษาเรื่องใดก็ตามยอมก่อนประโยชน์ให้แก่ผู้เรียน ซึ่งการเรียน เช่น เรียนตำรา คณิตหรือกฎหมาย ก็ควรที่จะต้องตั้งใจจดจำสิ่งที่ตนเรียนให้ได้ นอกจากนี้การเรียนก็ไม่จำเป็นจะต้องศึกษาแต่ในตำราเท่านั้น ๆ ชีวิตประจำวันก็เป็นบทเรียนให้แก่เราได้ดังตัวอย่างที่ว่า การเลือกหมูกี่ให้เลือกที่ใบหูใหญ่ ข้ามมันไก่ถ้าเห็นว่ามันเล็กก็น่าจะราคา 7 บาท

ในเรื่องของการศึกษานี้จะเป็นสิ่งที่จำเป็นที่ทุกคนจะต้องเป็นผู้ที่ศึกษาหาความรู้ต่าง ๆ ให้ตนอยู่เสมอ ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาในโรงเรียนเป็นศาสตร์ต่าง ๆ หรือเป็นการศึกษาในทางสาขาอาชีพก็ขึ้นอยู่กับสติปัญญาและความสนใจของแต่ละคน เพราะคนเราย่อมมีความถนัดที่แตกต่างกันออกไปและการศึกษานั้นนอกจากจะเป็นการเพิ่มความรู้ให้ตนแล้ว ยังเป็นสิ่งที่ทำให้สังคมยอมรับมากขึ้น คือ เป็นสิ่งที่สามารถยกระดับคนให้สูงขึ้นได้นอกจากนี้บิดา มารดายังมีหน้าที่

- จัดหาสามีหรือภรรยาที่สมควรให้เมื่อเวลาอันควร อันเป็นหนึ่งในของบิดามารดา เพราะเมื่อบุตรเติบโตมีความรู้ความสามารถพอที่จะเลี้ยงตัวเองได้ บิดามารดาควรหาสามีหรือภรรยาที่เหมาะสมควรมีความรู้ความประพฤติดีคู่ควรแก่กันเพื่อบุตรจะได้เป็นฝั่งเป็นฝาต่อไป การจะเลือกให้ใครเป็นสามีหรือภรรยาของบุตรก็ต้องปรึกษากับบุตรเพื่อให้บุตรพอใจ ดังตัวอย่างบทหนึ่งที่ว่า

เรื่องสืบสวนนายอาวุธหยุดพอดี

จะจัดงานการเอกภิเสกสอง

ไม่เหมาะสมท่วงทีกริยา

มันเป็นเวรพวงผกาหนักหนาหนู

แต่คิดถึงข้อสำคัญว่าคู่กันแล้ว

ประเดี๋ยวนี้ครบวันที่สัญญา

แต่ตรึกรองว่าผู้ชายร้ายศึกษา

สกุลกาต่ำศรีไม่มีแวง

จะมีคู่ นอกเหนือจากเชื้อแถว

จะไม่แก่แล้วคลาดกันจนวันตาย

(จากเรื่อง ดอกฟ้าละออเงิน)

จากตัวอย่างนี้ผู้เป็นบิดาได้มอบหมายให้ธิดาเป็นผู้เลือกคู่เอง โดยให้อิสระเต็มที่ แต่ผู้เป็นพ่อก็ยังอดห่วงมิได้ว่าควรจะเป็นผู้ที่มีความเหมาะสมกันทั้งความรู้ ชาติตระกูล แต่เนื่องจากผู้เป็นพ่อมอบหมายให้บุตรสาวตัดสินใจเองแล้ว ไม่ว่าผู้ชายจะเป็นอย่างไรก็ต้องยอมรับเพราะลูกตนเองเลือกแล้ว จึงได้แต่คิดว่าถ้าเป็นคู่กันแล้วก็คงไม่แคล้วกันขอให้เขาเป็นคนดีก็พอ

ในเรื่องการเลือกคู่ที่จริง ๆ แล้วเราจะเห็นได้ว่าลูกมีสิทธิเสรีเต็มที่ในการที่จะเลือกคู่ครองเอง พ่อแม่เพียงแต่มีหน้าที่เป็นผู้คอยสอดส่องพิจารณาว่าลูกของใครมีตระกูล ฐานะ รูปร่าง

อิทธาศัยและอายุสมควรแก่ลูกเราบ้าง ก่อนจะตกลงผู้ขอหรือยินยอมแน่นอนต้องเรียกลูกมาปรึกษา จนเป็นที่พร้อมใจกันเสียก่อน เพราะการแต่งงานเป็นเรื่องของการอยู่ร่วมสุขร่วมทุกข์กันไปจนตาย พ่อแม่มิได้อยู่กับเขาหรืออยู่ไปกันก็อาจจะตายก่อนเขาด้วย จึงจำเป็นต้องให้หญิงกับชายมีน้ำใจรักกัน คู่กันเคยกัน รู้จักนิสัยใจคอกันและกันเสียก่อน จึงจะอยู่กันได้อย่างมีความสุข

หลักการปฏิบัติตนต่อผู้ที่เสมอกับตน อันเป็นผู้ที่มีวิญญูหรือคุณวุฒิเสมอกันกับตนซึ่งในบทหนึ่งได้ให้แนวทางในการปฏิบัติต่อบุคคลเหล่านี้ไว้ดังนี้

หลักในการปฏิบัติตนสำหรับสามีภรรยา

สามีเป็นของคู่กับภรรยา ฉะนั้นทั้งสองคนจึงมีหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติตนต่อกันอย่างใกล้ชิด ฉะนั้นทั้งสามีและภรรยาจะต้องมีการศึกษาหน้าที่ของตนให้แจ่มแจ้งและจะต้องปฏิบัติให้ครบถ้วน เพราะถ้าปฏิบัติได้ความปรารถนาที่จะมีความสัมพันธ์ที่มั่นคง ครอบครัวก็จะเป็นสุข ปัญหาการหย่าร้างก็จะไม่มี ด้วยเหตุนี้จึงขอยกตัวอย่างบทหนึ่งตระกูลถึงหน้าที่ ที่สามีพึงปฏิบัติต่อภรรยา และหน้าที่ ที่ภรรยาพึงปฏิบัติต่อสามีไว้ดังนี้ ทั้งสามีและภรรยาควรซื่อสัตย์ต่อกันไม่ประพฤตินอกใจกัน ข้อนี้เป็นหน้าที่อันจำเป็นอย่างยิ่งของทั้งสามีและภรรยาเพราะในบรรดาหน้าที่อื่น ๆ ถ้าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งกระทำการบกพร่องก็ยังไม่ร้ายกันได้ แต่ถ้าผิดในข้อนี้หน้าที่อื่น ๆ ถึงจะวิเศษอย่างไรก็ไม่มี ความหมาย ซึ่งอาจจะเกิดปัญหาการหย่าขาดตามมา ดังนั้นทั้งคู่จึงไม่ควรนอกใจกัน ทั้งด้วยกาย วาจา หรือแม้ด้วยใจ คือโดยที่สุดแล้วก็ไม่คิดจะเป็นชู้กับคนอื่น ไม่เห็นคนอื่นดีกว่าคู่ของตน ตั้งใจซื่อสัตย์ทั้งต่อหน้าและลับหลัง ซึ่งสามารถจำแนกได้ดังนี้

- ต้องซื่อสัตย์มีความจริงใจต่อกัน ไม่ว่าสามีจะอยู่ห่างกันและแตกต่างกันทุกอย่างก็ตาม เช่นบทหนึ่งตอนที่ว่า

สายลมว่าวหนาวพัดคำคัคคิก

เคยร่วมหมอนนอนหนุนอบอุ่นใจ

ถึงต่ำศักดิ์ก็หมั่นเป็นบรรทัด

ไม่คิดร้ายข้ายแยกให้แปลกปลอม

ไม่ก้าวก่ายหมายครองเป็นของตัว

เราเป็นกาย่าหมายท่าสายวงศ์

ยังรู้สึกหนาวหน้าตาไหล

ต้องจำใจไกลภัสดาอรุตรอม

จะซื่อสัตย์สุจริตจิตถนอม

จะอดออมนับถือด้วยซื่อตรง

เกียรติของผิวสูงชาติด้วยราชหงส์

จะซื่อตรงเพียงเป็นข้าให้ฝ่าธุลี

(จากเรื่อง ลูกหลงแม่)

จากบทหนึ่งตอนนี้ ได้กล่าวถึงนางคารณิซึ่งต้องตกกระกำลำบาก ต้องห่างไกลจากสามี เนื่องจากว่าไม่เหมาะสมกันและฐานะนางก็ต่ำต่อยกว่าสามี เพราะสามีเป็นถึงกษัตริย์แต่นางเป็นแค่คนธรรมดาสามัญ ฉะนั้นนางจึงคิดว่าควรให้สามีไปแต่งงานกับผู้หญิงอื่นที่มีฐานะเท่าเทียมกัน

นอกจากนี้นางก็ยังต้องมอบลูกไปให้ผู้หญิงคนนั้นดูแลอีกด้วยแต่ทุก ๆ สิ่งที่น่าจะทำลงไปก็เพื่อให้สามีมีหน้ามีตาไม่มาตกต่ำเพราะนางและถึงแม้นางจะตัดสินใจกระทำกรเช่นนี้ไป นางก็ต้องเศร้าโศกเสียใจอย่างหนักเพราะจะต้องสูญเสียทั้งลูกและสามี แต่ในฐานะมารดานางก็ยังเป็นห่วงลูกอยู่และในฐานะภรรยาแม้ว่าจะไม่ได้อยู่กับสามีอีกแล้ว แต่นางก็พร้อมที่จะมอบความซื่อสัตย์และซื่อตรงต่อสามีจะไม่คิดร้ายหรือคิดจะแย่งสามีกลับมาเป็นของตน เนื่องจากนางกลัวว่าจะไปทำลายเกียรติของสามีและอีกบทที่ว่าด้วยความไว้เนื้อเชื่อใจที่สามีมีต่อภรรยาว่าต้องซื่อสัตย์กับตนว่า

สักหนึ่งปีพี่จะกลับมารับน้อง	ต้องปกครองบ้านเมืองไม่หนีหาย
จงปราณีให้พี่ไปตามใจพี่	เมื่อครบปีกลับหลังดังประสงค์
น้ำใจพี่เชื่อถือน้องซื่อตรง	ใจจะสงสัยจิตคิดระแวง
ถึงร้อยปีพี่ไปเสียไกลน้อง	ไม่ขุ่นข้องคิดอ้างนางแห่ง
อันทองคำธรรมชาติโชทองแดง	ไม่เคลือบแรงไผ่ฝ้ายให้ราศี

(จากเรื่อง สายเลือดลึกลับ)

จากบทพากย์ตอนนี้เราจะเห็นได้ว่า สามีมีเหตุจำเป็นจะต้องจากภรรยาไปนานเป็นปีแต่ก็ด้วยความเชื่อใจที่ตนมีต่อภรรยาว่าจะยังคงซื่อตรงไม่เปลี่ยนแปลงและตนก็ไม่แม้แต่จะคิดระแวงว่าภรรยาจะเป็นอื่น ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นว่าตนให้เกียรติและเชื่อใจภรรยาโดยเปรียบเทียบภรรยาเป็นเช่นทองที่มีค่าและบริสุทธิ์ ไม่มีการเจือปนซึ่งไม่เหมือนกับทองแดงที่มีการผสม

- สามีต้องดูแลไม่ทอดทิ้งภรรยา ต้องยกย่องให้เกียรติเสมอตน เช่น

ข้อสำคัญความรักกับศักดิ์นา	กับสัญญาลูกผู้ชาย ไม่คืนคำ
ไม่พูดหวานปานเป็นเหมือนเช่นอ้อย	ข้างปรายพรอยซัดซิด ไม่อ้อมหน้า
อันข้างตายเองาเจรจาเอาคำ	จะไม่ทำกลับกลอกหลอกหลวงนาง
เพราะกำแพงศักดิ์นามากันกลาง	ให้แรมร้างเพียงจันทร์กัลยา
พระญาติวงศ์คงเห็นเธอเป็นกา	วาสนาค้ำต้อยนำน้อยใจ
กาหรือหงส์ก็ทรงศักดิ์เป็นปักษี	จะถดถอยแข็งขึ้น ไปถึงไหน
ที่รักหมั่นสัญญาสัจจาใจ	แล้วยกตอนใหม่มาแทรกแยกนิยาย

(จากเรื่อง สายเลือดขัณฑ์ยา)

เป็นตอนที่กล่าวถึงเจ้าชายที่ไปหลงรักหญิงชาวบ้าน แต่กลับจะต้องไปแต่งงานกับผู้หญิงอื่นที่เหมาะสมกว่าและมีฐานะเท่าเทียมกัน เพราะเจ้าเมืองจะเป็นผู้ประกอบพิธีแต่งงานให้ทั้งคู่ แต่จะอย่างไรก็ตามเจ้าชายก็คิดที่จะรักเพียงจันทร์สาวชาวบ้านไปจนวันตาย จะไม่คิดหักหลังจะยึดมั่น

ในคำสัญญาโดยคิดว่าคนไม่ว่าจะมีฐานะที่แตกต่างกันอย่างไรก็เป็นคนเหมือนกัน ซึ่งจากบทหนึ่งตอนนี้ ได้กล่าวถึงความแตกต่างของฐานะทางสังคมของทั้งคู่ไว้อย่างน่าฟัง

- สามีต้องเป็นที่พึ่งของภรรยาได้ และภรรยาก็ต้องให้ความเคารพสามี เช่น

ตั้งใจจริงทั้งสิ้นทั้งถิ่นฐาน	ไม่กลับบ้านรีบไปให้ไกลห่าง
เพราะพ่อแม่เขาก็หมายว่าวายาง	ต้องเลิกร้างขาดกันวันนี้แล้ว
ที่วิชาญคนหนึ่งน้องพึ่งได้	ใจน้องหมายการจะเหมือนพระแก้ว
ยามวิบากยากเข็ญก็น้องเห็นใจแล้ว	ไม่ขอแค้นคลาดกันจนบรรลัษ
เป็นเกือกทองรองเท้าทุกก้าวย่าง	ใจของนางซื่อตรงไม่สงสัย
พอดาวเดือนเคลื่อนคล้อยลอยไรไร	ยกตอนใหม่ขึ้นมาแทรกแยกนิยาย

(จากเรื่อง มัจจุราชเล่นกล)

บทพากย์ตอนนี้กล่าวถึงภรรยาที่ประจักษ์ในตัวของสามีในตอนแรกที่กระทำลำบากก็เห็นแล้วว่าสามารถพึ่งพาได้ นอกจากนี้ยังทำให้นางเปรียบสามีว่าเป็นเหมือนพระจะยอมดูแลไม่ว่าสามีจะทำการอะไรและจะมอบความซื่อตรงให้จนตาย

- ทั้งสามีและภรรยาจะต้องมีความเสียสละช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เช่น

ถึงเป็นตายหมายว่าน้องจะต้องรับ	ไม่จอกลับวาจาที่ปราสัย
พี่ไม่ผิดไม่ควรคิดกังวลใจ	ต่อผู้ใหญ่ตรวจดูยอมรับดี
น้องเป็นหญิงวังตามมาด้วยความรัก	มิใช่ชักชวนให้น้องหน่ายหนี
แม้ผ่านเกล้าเจ้าฟ้าไม่ปราณี	ก็น้องนี้เดี๋ยวดอกจะออกรับ
ชีวิตน้องยอมตายไม่ย่อท้อ	อุทิศขอให้พี่ชมมาตลับ
พี่เชื่อว่าไม่ช้าเขาต้องมาจับ	พี่จะรับโทษทัณฑ์แทนขวัญใจ
จะยอมตายมิให้น้องมีความผิด	พลีชีวิตเสียเพราะรักยอมตักสับ

(จากเรื่อง เพื่อนแก้ว)

บทพากย์ตอนนี้แสดงให้เห็นว่าทั้งสามีและภรรยาต่างก็พร้อมที่จะยอมรับผิดและให้ทางการลงโทษโดยที่ผู้เป็นภรรยาก็ยอมตายแทนสามี สามีเองก็ยอมที่จะรับโทษทัณฑ์แทนภรรยา มิให้ภรรยาต้องมีความผิดพร้อมทั้งยอมตายแทนกันได้ นอกจากนี้ทั้งสามีภรรยาจะต้องให้เกียรติซึ่งกันและกัน เชื้อใจกันและกันจึงจะอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุขและประการสุดท้ายที่ว่า

- ทั้งคู่ต้องนับถือญาติมิตรของภรรยาหรือสามีได้แก่ การสงเคราะห์ญาติพี่น้องยกย่องนับถือและสิ่งของที่สมควรไปให้ เรารักญาติเราอย่างไรก็ต้องรักญาติของอีกฝ่ายอย่างนั้นเพราะถ้า

เกิดขาดตอนกันกับญาติพี่น้องกันแล้วเวลาเกิดทุกข์ภัยอันตรายก็จะไม่มีใครช่วยเหลือ เช่นตัวอย่าง
บทพากย์ที่จะยกมาอ้างได้แสดงให้เห็นว่าแม่ลูกสะใภ้จะสูงด้วยชาติกำเนิด แต่ก็ไม่ได้นี้กริ่งเงยแม่
สามีว่าเป็นคนละชั้นกันแต่อย่างใด เวลาเข้าไปหาที่ไม่ถือคัมภีร์ยังพูดจาสุภาพเรียบร้อย และยังมี
มอบเงินทองเสื้อผ้าและเลื่อนชั้นทางสังคมให้สูงขึ้นตามความเหมาะสมอีกด้วยดังบทหนึ่งที่ว่า

พระธิดามาใกล้คุณยายแม่	ตั้งใจแนมิได้มีที่เกลียดหน่าย
ไม่ถือองค์ทรงศักดิ์รักแม่ยาย	ศรีสพ่ายแสนสุภาพกราบมารดา
เอาเสื้อผ้าเงินทองมากองให้	รางวัลแก่ยายชราแล้วปราศ

(จากเรื่อง ดอกฟ้าละออองค์)

จากตัวอย่างการปฏิบัติตนต่อกันของสามีภรรยาที่ปรากฏอยู่ในบทหนึ่ง เราพอจะสรุปได้
ว่าการเป็นคู่ครองที่ดีที่จะเป็นคู่ร่วมชีวิตกันได้ นอกจากจากามคุณ (รูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัส)
แล้ว ควรมีคุณสมบัติและประพฤติตามข้อปฏิบัติ ดังนี้

ก. มีหลักธรรมของคู่ชีวิต ที่จะทำให้อุสมรมชีวิตสอดคล้องกลมกลืนกันเป็นพื้นฐาน
อันมั่นคงที่จะทำให้อยู่ครองกัน ได้ยืนยาว เรียกว่า สมชีวิตรรม 4 ประการ คือ

1). มีศรัทธา คือ ความเชื่อเสมอกัน เคารพนับถือในลัทธิศาสนา สิ่งเคารพบูชาและ
หลักการต่าง ๆ ตลอดจนความสนใจอย่างเดียวกัน หนักแน่นเสมอกันหรือปรับเข้าหากันและตกลง
กันได้

2). มีศีลเสมอกัน คือ ความประพฤติ ศีลธรรมจรรยา กริยามารยาทพื้นฐานการอบรม
พอเหมาะสอดคล้องไปกันได้

3). มีการเสียสละเสมอกัน คือ มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความโอบอ้อมอารี มีน้ำใจไมตรี
พร้อมที่จะช่วยเหลือเกื้อกูลผู้อื่นพอกกลมกลืนกัน ไม่ขัดแย้งบีบบังคับกัน

4). มีปัญญาเสมอกัน รู้เหตุ รู้ผล เข้าใจกัน อย่างน้อยพอพูดกันรู้เรื่อง

ข. ปฏิบัติตามหลักธรรมสำหรับการครองเรือนที่เรียกว่า ฆราวาสธรรม 4 ประการ คือ

1). ความจริง คือ ซื่อสัตย์ต่อกันทั้งจริงใจ จริงวาจาและจริงในการกระทำ

2). ฝึกตน คือ รู้จักควบคุมจิตใจ ฝึกหัดคตินิสัย แก้ไขข้อบกพร่อง ข้อขัดแย้ง ปรับตัว
ปรับใจเข้าหากัน

3). อดทน คือ มีจิตใจเข้มแข็ง หนักแน่น ไม่วู่วาม ทนต่อความล่วงล้ำก้ำกินกันและ
ร่วมกันอดทนต่อความเหน็ดเหนื่อยยากลำบากตรากตรำ ฝ่าฟันอุปสรรคไปด้วยกัน

4). เสียสละ คือ สามารถเสียสละความสุขสำราญความพอใจส่วนตน เพื่อคู่ครองได้
เช่น อดหลับอดนอนพยาบาลกันในยามเจ็บไข้เป็นต้น ตลอดจนมีจิตใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อญาติมิตร
สหายของคู่ครอง ใจไม่แคบ

หลักธรรมที่กล่าวมาข้างต้นเหล่านี้ เป็นหลักธรรมที่สำคัญยิ่งในสังคมครอบครัว เมื่อคู่สามีภรรยา ประพฤติธรรมเหล่านี้แล้ว ชีวิตสมรสก็จะดำเนินไปโดยราบรื่น ครอบครัวจะมีแต่ความสุขและเป็นปึกแผ่นมั่นคงจะครองรักครองสุขกันตลอด(ชัยวัฒน์ อัครพัฒน์ , 2527 : 206)

หลักการในการปฏิบัติตนต่อเพื่อน

เพื่อนนี้มีความสำคัญแก่เรามิใช่น้อย กิจกรรมงานเป็นอันมากที่จะสำเร็จได้ด้วยความร่วมมือต้องอาศัยเพื่อนเป็นกำลังสำคัญส่วนหนึ่ง จึงมีคนเปรียบเพื่อนเหมือนแขนซ้ายอาจารย์ผู้ประสาทวิชาเหมือนแขนขวา ธรรมดาว่าเราจะฟันไม้มือขวาต้องถือมีดมือซ้ายจับไม้จึงจะฟันไม้ได้ ถนัดและขาดโดยง่าย เพียงถ้าพังแต่มือขวาฟันอย่างเดียวมือซ้ายไม่ได้จับ ไม้ นั้นเมื่อถูกมีดย่อมกระเด็นเคลื่อนที่ไปเสียยากที่จะขาดออกตามความมุ่งหมายของผู้ฟันได้ การคบเพื่อนก็เป็นเหตุแห่งความเจริญหรือความเสื่อมในชีวิตโดยแท้ เพื่อนชั่วนั้นมีอยู่ด้วยกันหลายประเภทเช่น เพื่อนปกปิดเพื่อนที่คิดแต่พูด เพื่อนที่ชอบประจบ เพื่อนชักชวนในทางฉิบหายซึ่งเพื่อนแบบนี้เราควรหลีกเลี่ยงให้ไกล แต่เพื่อนที่ดีที่ควรคบก็มีปรากฏอยู่ในบทหนึ่งตะสูงเช่นการกล่าวถึงมิตรที่ประพฤติตนดังต่อไปนี้

- ต้องรู้จักช่วยเหลือเมื่อยามที่เพื่อนเดือดร้อนและปกป้องมิตรของตนให้พ้นภัยและรู้จักให้อภัยกันเช่นตัวอย่างแรกที่กล่าวถึงการช่วยเหลือกันที่ว่า

พินิจำหนิราชการมาอยู่บ้านสบาย	ชั้นเจ้านายก็ไม่กล้ามาจับตัว
บริวารนับร้อยคอยผสม	จ่านิยมเสื่อร้ายเป็นนายหัว
จอมเจ้าพ่อแห่งนักเลงคนเกรงกลัว	ไม่ถือตัวเที่ยงธรรมเป็นสำคัญ
ไอ้สมพรเพื่อนรักมาพักพิง	มันพาหญิงมาอยู่เป็นคู่ขวัญ
เรายินดีรับรองช่วยป้องกัน	เมียของมันให้กำเนิดเกิดธิดา
กูประกาศให้รู้กันเสียก่อน	ไอ้สมพรนั้นกูรักมันหนักหนา
เมียของมันนั่นเหมือนน้องร่วมมารดา	ใครอย่ามาก่อความทำลวนลาม

(จากเรื่อง คมพิฆาต)

บทพากย์ตอนนี้กล่าวถึงจำที่หนีความผิดทางราชการและตั้งตัวเป็นนักเลงแต่ก็เป็นนักเลงที่มีคุณธรรมจนลูกน้องทุกคนเกรงกลัว เมื่อใครกล้ามาก็มาขอที่พักพิงจำก็ให้ความช่วยเหลือ ดังกรณีของสมพรผู้เป็นเพื่อนว่าเคยรู้จักสนิทสนมกันก็เป็นเวลานานมาแล้ว แต่เมื่อวันหนึ่งเพื่อนเดือดร้อนและพวกรรยามาขอความช่วยเหลือจากตน ตนก็ยินดีให้ที่อยู่อาศัยปกป้องคุ้มภัยอันตรายจากบุคคลภายนอกมิให้มาก่อความเดือดร้อนแก่เพื่อนตน นอกจากนี้ก็ยังรักและดูแลภรรยาเพื่อนเหมือน

เป็นน้องร่วมท้องเดียวกันอีกด้วยเพื่อนแบบนี้เราเรียกได้ว่าเป็นเพื่อนผู้มีอุปการะคือ เมื่อเพื่อนมีภัย
 คนก็เต็มใจคุ้มครองป้องกันภัยให้เพื่อนได้ เรียกได้ว่าไม่ทิ้งกันยามวิบัติและอีกตัวอย่างที่ว่า

- ต้องรู้จักให้อภัยเมื่อเพื่อนทำผิดและต้องช่วยเหลือกันในยามที่ลำบาก เช่น

เราทราบข่าวเขาทุลว่าไชยรัตน์
 ว่าทำร้ายราชบุตรมรดกภูมร
 เราเอาดาบ โยนทิ้งและวิ่งหลบ
 ไม่ช่วยกันผันแปรแก้คดี
 เพราะดาบนั้นมันมีรอยโลหิต
 เราผิดจริงไม่ควรทิ้งให้เพื่อนตาย
 เราเคยผิดคิดคดมาหลายหน
 เคยแย่งรักหักสวาททำพลาดพลั้ง
 จะหาไหนได้เหมือนไอ้เพื่อนแก้ว
 ถึงเราตายก็สหายได้เห็นใจ
 เราผิดจริงทิ้งเพื่อนไปแต่ตัว
 ไม่เกรงขามความผิดคิดคดกลง

ถูกจับมัดขึ้นเฝ้าเข้าสถาน
 จะคิดอ่านแก้ไขไหนดี
 ไชยรัตน์พบขอผิด ไม่คิดหนี
 ก็เห็นทีพวกพ้องเราต้องตาย
 เขาจับผิดในมือของสหาย
 ต้องมอบกายสารภาพว่าดาบเรา
 สักพลหลายเรื่องแรกเบื่องหลัง
 เพื่อนก็ยังรักใครให้อภัย
 ถึงคราวแล้วจะต้องช่วยให้แก้ไข
 ข้างหน้าไปจะได้ดีว่าชื่อตรง
 อันความชั่วจะต้องติดจนปลิดผง
 ก็รีบตรงขึ้นเฝ้าเข้ามอบตัว

(จากเรื่อง เพื่อนแก้ว)

เป็นบทหนึ่งตอนที่วีรราได้ไปก่อเรื่องทำร้ายราชบุตรแล้วหลบหนีแต่ระหว่างทางตนได้
 ทิ้งดาบที่มีรอยเลือดไว้ ทำให้ไชยรัตน์ผู้เป็นเพื่อนของตนไปพบดาบและจำดาบได้ว่าเป็นของใคร
 และในระหว่างนั้น ไชยรัตน์ก็โดนจับและถูกเข้าใจผิดว่าเป็นคนทำร้ายราชบุตร แต่ตัวไชยรัตน์เองก็
 ไม่ได้ปฏิเสธแต่กลับยอมรับผิดแทนเพื่อน แต่วีรราที่เข้ามามอบตัวเมื่อรู้ว่าเพื่อนยอมรับผิดแทนตน
 เพื่อป้องกันเพื่อนของตนเนื่องจากในอดีตตนได้ทำผิดกับเพื่อน ไว้หลายอย่าง ตนจึงไม่อยากให้เพื่อน
 ต้องลำบากอีกแล้ว การทำตัวของไชยรัตน์นั้นอาจกล่าวได้ว่าเป็นเพื่อนผู้ร่วมทุกข์ร่วมสุข กล่าวคือ
 เมื่อได้ขึ้นหรือได้เห็นว่าเป็นเพื่อนมีสุขก็พลอยยินดีแต่ถ้าเพื่อนทุกข์ก็ทุกข์ไปด้วยประหนึ่งว่าความเสี
 หายนั้นเกิดขึ้นแก่ตน นอกจากนี้ไชยรัตน์ยังทำตนเป็นเพื่อนที่ยอมสละทุกอย่างให้เพื่อนได้แม้แต่
 ชีวิตของตนตนก็อาจสละเพื่อเพื่อนได้ เรียกว่าช่วยเพื่อนโดยไม่เห็นแก่ชีวิตตนและการที่เราจะเป็น
 เพื่อนกับใครนั้นไม่จำเป็นว่าผู้ชายต้องเป็นเพื่อนสนิทสนมกับผู้ชาย หรือหญิงจะคบกับหญิงเท่านั้น
 ผู้หญิงและผู้ชายยังเป็นเพื่อนที่ดีกันได้กล่าวคือ

- ต้องคบกันด้วยความบริสุทธิ์ใจให้เกียรติซึ่งกันและกัน เช่น

เจ้าหญิงสุจิตราคบอาคม
 นึกสงสารว่าไม่น่าจะเกิดมาเป็นชาย
 คบเป็นเพื่อนเหมือนเด็กร้ายเคียงเสา
 สุจิตรามองเห็นว่าไม่เป็นภัย
 เล่นสนุกชุกชุกตามประสา
 สุจิตราผาสุกชุกชุกตาม

ใจนิยมไม่ได้มีที่เกลียดหน่าย
 อารมณ์ใครมิได้มีที่จิตใจ
 เจรจาเชิงเล่นเป็นสุขใส
 จะนอนไหนนอนด้วยเหมือนเด็กน้อย
 แต่พุดจานั้นสุภาพไม่หยาบหยาม
 แต่อานน้ำแก้วน้าไม่กล้าทำ

(จากเรื่อง ดอกฟ้าละออองดิน)

เราจะเห็นได้ว่าทั้ง 2 คน เป็นเพื่อนกัน ในขณะที่ทั้งคู่มีความแตกต่างกันทั้งเพศ สถานภาพทางสังคมระหว่างเจ้าหญิงกับปูลูชนธรรมาแต่ความเป็นเพื่อนมิได้ก่อให้เกิดการแบ่งแยกแต่อย่างใดยังคงคบกันได้ เป็นเพื่อนเล่นสนุกสนานกันได้แต่ด้วยความเป็นเพศตรงกันข้ามกัน แม้จะเล่นสนุกชุกชุกกันขนาดไหนก็ตามแต่ก็ยังมีข้อกเว้นบางอย่างตามความเหมาะสม

ดังนั้นถ้าเรามีเพื่อนหรือจะเป็นเพื่อนของใครเราก็ควรทำตอบให้ได้ดังตัวอย่างข้างต้นเราก็คงได้ชื่อว่าเป็นผู้ที่มีมิตรดีหรือเป็นมิตรที่แท้ของคนอื่น ๆ ได้

หลักการปฏิบัติตนของผู้น้อย ผู้น้อยในที่นี้คือผู้ที่มีวัยวุฒิและคุณวุฒิน้อยจึงจำเป็นต้องศึกษาให้รู้ว่าตนควรจะทำปฏิบัติตนเช่นไรต่อผู้ใหญ่ เพื่อให้บุคคลเหล่านั้นให้ความรักความเมตตาแก่ตนและเพื่อความเป็นมงคลของชีวิตของตนเองด้วย ผู้น้อยในที่นี้จึงหมายถึงบุตรธิดา ศิษย์และผู้ได้บังคับบัญชาว่าควรจะทำปฏิบัติต่อผู้ใหญ่ดังที่ปรากฏอยู่ในบทหนึ่ง คือ

- ต้องยกย่องสรรเสริญคุณครู อาจารย์ บิดามารดา กษัตริย์ ผู้ปกครอง รวมทั้งผู้มีพระคุณอื่น ๆ อีก ดังปรากฏว่าก่อนทำการแสดงหนังตะลุงทุกครั้งจะต้องมีการกล่าวบทปราชญ์หน้าบท (บทไหว้ครู) เพื่อยกย่องคุณของบุคคลดังกล่าวข้างต้นดังนี้

ประณตนั่งตั่งสติที่ระลึก
 ไหว้พระพุทธรูปสุดสมอุดมงาม
 ไหว้พระธรรมคัมภีร์ที่กำหนด
 ไหว้พระสงฆ์ทรงสิกขาเป็นสาวก
 เป็นแก้วงามสามพระรัตนตรัย
 แล้วเทิดทูนคุณชนกชนนีนาง
 แผ่นดินค้ำหรือจะเท่าคุณมารดา
 ส่งเสริมสร้างอั้งแบบแบบทกลอน
 ไหว้ครูหนังตั้งเดิมเริ่มแรกเล่น

มโนนี้กนอบนบเคารพสาม
 เสด็จข้ามพ้นเขตกิลสมาร
 สืบจำจดจารึกไว้ศึกษา
 เชิดชูยกย่องไว้ได้เลื่อมใส
 มาส่องใจให้สว่างในทางธรรม
 ส่งเสริมสร้างลูกรักอย่างหนักหนา
 ฟ้าไม่สูงไปยิ่งกว่าคุณบิดร
 ตีเติมตอนแต่บทพจนา
 เรียนเขาวนเช่นหนังแขกแรกศึกษา

แล้วเทิดคุณสุนทราคารวะ	อมตะกลอนตลาดมาตรฐาน
บังคมคุณจุลเจิมเฉลิมราช	ประมุขชาติไทยสถิตประสิทธิ์ผล
แล้วนุชาอารักษ์สิ่งศักดิ์สิทธิ์	ทั้งแปดทิศเทวาทรงอาศัย
เป็นชายเพชรเจ็ดชั้นป้องกันภัย	แล้วต่อนี้ไปจะนำนิทานบริการแฟน

(หนังสือ อรมุต)

จากบทปราชัยหน้าบทที่ยกมาข้างต้น ในตอนแรกกล่าวถึงคนรุ่นก่อนที่ให้กำเนิดการละเล่นหนังตะลุงและยังคงสืบทอดมาจนถึงทุกวันนี้ นายหนังสือขอพรต่อคณะครูอาจารย์ที่ได้สั่งสอนมา เพื่อให้มีคนนิยมดูการแสดงมาก ๆ นายหนังสือจึงทำการไหว้พระรัตนตรัยคือ พระพุทธรูป ซึ่งทรงเป็นปราชญ์ในทุกเรื่อง ไหว้พระธรรมอันเป็นคำภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่สั่งสอนคนให้พ้นภัย และไหว้พระสงฆ์อันเป็นตัวแทนในการเผยแผ่พระธรรมคำสั่งสอน เทอดคุณบิดามารดาที่เลี้ยงลูกมาด้วยความรัก เทอดคุณครูบาอาจารย์ที่สั่งสอนบทกลอน และการเลือกสรรคำรวมทั้งครูหนังคนแรกที่รู้จักเลียนแบบการแสดงของหนังแขกและดัดแปลงมาจนเป็นหนังตะลุงอันถือเป็นสัญลักษณ์ของชาวภาคใต้มาจนถึงทุกวันนี้ เทอดคุณสุนทรภู่อันเป็นบรมครูทางวรรณคดีไทยและสุดท้ายเทอดคุณพระมหากษัตริย์ ผู้เป็นร่มบุญปกครองคนในประเทศให้มีแต่ความร่มเย็นเป็นสุข ทั้งหมดที่กล่าวมานี้เป็นการปฏิบัติตนของผู้ที่พึงระลึกอยู่เสมอว่าบุคคลเหล่านี้ล้วนมีบุญคุณ เราจึงควรที่จะระลึกถึงคุณของท่านและปฏิบัติตนเป็นผู้มีความกตัญญูอยู่ตลอดเวลาไปและข้อต่อไปคือ

- ต้องเป็นผู้ที่ตั้งมั่นอยู่ในความกตัญญูกตเวที อันเป็นหน้าที่ของผู้ที่พึงปฏิบัติต่อผู้ใหญ่เพราะกตัญญู หมายถึง การรู้คุณคนที่เขาทำไว้ให้แก่เราและกตเวทีตอบแทนอุปการะคุณของท่านก็คือ เวลาที่ท่านยังมีชีวิตอยู่ เราต้องพยายามบำรุงเลี้ยงร่างกายและจิตใจท่านให้ดีที่สุด

บังคมค้อมน้อมลาฝ่าพระบาท	ยี่ดออำนาจพระพรไชยไต่เกษม
มุ่งหมายมั่นแทนคุณมุลิกา	จะอาสาให้สมอารมณ์ปอง
พระคุณค่าฝ่าธุลีที่ชุบเลี้ยง	โดยแท้เที่ยงน้ำพระทัยท่านทั้งสอง
ขอยอมพลีชีวาเพื่อฝ่าละออง	ขอรับรองตามหาพระกุมาร

(จากเรื่อง แรงสายเลือด)

ตอนที่ยกมานี้เป็นตอนที่ทหารยอมออกตามหาลูกของผู้ที่มีอุปการะคุณต่อตน เลี้ยงดูตนมาโดยกล้าเอาชีวิตเข้าแลกในการตามหาเพราะต้องการตอบแทนคุณผู้ที่ชุบเลี้ยงตนมาให้เขาได้ความสบายใจ นอกจากนี้เรายังแสดงความกตัญญูได้โดย

- ต้องทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้เมื่อบุคคลเหล่านั้นล่วงลับไปแล้ว เพราะการตอบแทนบุญคุณไม่ควรทำแค่ตอนที่ท่านยังมีชีวิตอยู่เท่านั้น แต่ยังคงทำตลอดไปแม้ว่าท่านจะล่วงลับไปแล้วก็ตามดังบทหนึ่งตอนที่ว่า

หลังจากวันนั้นมาอาคมน้อย	แสนเศร้าสร้อยคิ้วคิ้วฝ้ามีวามอง
หมอกมัวเหมือนเดือนดับดับแสงทอง	น้ำเนตรนองแห่งหน้าอุราโรย
อาลัยรักหนักหน่วงในดวงจิต	เมื่อหวนคิดขึ้นที่ไรใจเหี่ยวโหย
เฝ้าคร่ำครวญหวนหาอาศูร โดย	จนร่วงโรยผอมทรูปรูปร่างกาย
ทุกเจ็ดวันมันก็มีมาบูชาศพ	ยังเคารพพระคุณผู้มีรู้หาย
แค้นอาวตผู้เป็นที่ตีแม่ตาย	มันมิได้คิดอ่านคุณมารดา

(จากเรื่อง ดอกฟ้าละอองดิน)

ตัวอย่างในบทหนึ่งที่ยกมาตอนนี้ เป็นการแสดงถึงความกตัญญูรู้คุณของนายอาคมว่า เป็นผู้ที่รักยายที่เลี้ยงตนมามากมายเพียงใดเพราะเขาเปรียบการตายของยายว่าเป็นเหมือนแสงจันทร์ที่มอบความอบอุ่นให้ได้หายไปแล้ว แต่การแสดงความกตัญญูของเขามีได้สิ้นสุดอยู่แค่การตายของยายเท่านั้นเพราะเมื่อยายล่วงลับไปแล้ว อาคมก็ยังหมั่นไปทำบุญให้ยายทุก ๆ เจ็ดวันเพราะการที่เราต้องสูญเสียผู้มีบุญคุณไปนั้นเราไม่ควรที่จะเอาแต่เศร้าโศกเสียใจจนไม่มีจิตใจจะทำมาปณกิจศพของท่าน แต่เราควรจะระงับความทุกข์ใจเสียและต้องทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้การปฏิบัติตนที่เรียกได้ว่าเป็นการแสดงความกตัญญูอีกอย่างหนึ่งคือ

- ท่านเลี้ยงเรามาเราก็เลี้ยงท่านตอบ เนื่องจากพ่อแม่ได้เลี้ยงเรามาแล้วเป็นอย่างดี ครั้นเมื่อท่านแก่เฒ่าลงลูกจึงต้องพยายามเลี้ยงดูท่านให้เป็นอย่างดีเหมือนกับที่ท่านเลี้ยงเรามา วิธีการเลี้ยงพ่อแม่มี 2 อย่าง คือ เลี้ยงร่างกาย คือ การจัดข้าวปลาอาหารมาบำรุงท่านมิให้บกพร่องหาเครื่องนุ่งห่มที่ดี จัดที่อยู่อาศัยให้สามารถพักผ่อนได้อย่างสบาย ยามป่วยไข้ก็รักษาและเลี้ยงจิตใจคือการทำทุก ๆ อย่างไม่ให้ขัดเคืองใจท่าน

ยายสร้อยสนคนชราเมื่อพาลาน	ออกจากบ้านหรือเคหาที่อาศัย
พาเจ้าแก้วกานดาตามหาพ่อ	รันทนต์อดอนจิตเพราะยังผิดเป้าหมาย
ให้เจ้าแก้วแต่งร่างเหมือนอย่างชาย	เดี๋ยวนี้ยายโรคชรามารุกราน
สามวันคืนสี่วันไข้เพราะกายแก่	ได้ฟังแต่เจ้าแก้วแล้วละหลาน
เจ้าไม่ทิ้งทอดยายให้วายปราณ	นับว่าหลานนี้เป็นผู้รู้คุณคน

(จากเรื่อง มัจจุราชนั่นกล)

เป็นตอนที่ยายกล่าวถึงหลานว่ายายนั้นเป็นผู้เลี้ยงดูแก้วกานดามาตั้งแต่เด็ก แต่เมื่อยายแก่แล้วไปหลานก็ยังมาดูแลรักษายาย แม้ว่าตนจะลำบากมากแค่ไหนก็ตาม

นอกจากนี้เรายังต้องช่วยทำกิจของท่าน อันได้แก่งานใดที่จะเป็นสิ่งที่ท่านต้องทำแล้ว ท่านจะออกปากให้เราช่วยหรือไม่ก็ตาม เราต้องรีบช่วยจัดการงานนั้น ๆ ให้เสร็จสิ้นไปโดยที่ท่านไม่ต้องเป็นห่วง ต้องถือว่าเป็นหน้าที่ที่เราต้องทำแทนท่านโดยตรง อย่าทำเป็นคนไกลหรือขี้เกียจ และยังคงเชื่อฟังและปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพ่อแม่ในทางที่ถูกต้องโดยเคร่งครัด เราก็คงได้ชื่อว่าเป็นผู้ที่มีความกตัญญูรู้คุณ

4.2.2 หลักในการปฏิบัติต่อตนเอง เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า ความเจริญก้าวหน้าไม่ทางด้านใดของสังคม และของบุคคลแต่ละคนนั้นมีความเกี่ยวพันกัน โดยลักษณะอิงอาศัยซึ่งกันและกัน (Interdependent) ความก้าวหน้าทางจริยธรรมส่วนบุคคลนั้นเป็นเรื่องของความเปลี่ยนแปลงทางนิสัยที่พึงปรารถนาของแต่ละคน แนวทางในการปฏิบัติต่อตนเองเพื่อความดีงามและความเจริญก้าวหน้าของชีวิตที่มีอยู่ในบทหนึ่งจึงมีดังนี้คือ

- การควบคุมดูแลจิตใจและร่างกาย เพื่อเป็นการป้องกันสิ่งที่ไม่ดีไม่เหมาะสมที่จะเข้ามาในชีวิต ทำให้เราต้องตกอยู่ในความทุกข์ ด้วยเหตุนี้หลักจริยธรรมขั้นพื้นฐานที่คนทุกคนยึดปฏิบัติเพื่อตนเองก็คือ เราควรยึดมั่นอยู่ในศีล 5 อันปรากฏอยู่ในบทหนึ่งว่า

พระโยคีซึ่งแจ้งให้แจ้งประจักษ์	อ้างเอาหลักกรรมมาปราศัย
อันทุกข์ซึ่งตั้งแต่เกิดกำเนิดใน	ที่ร้อนใจมีทั่วทุกตัวตน
เพราะค้นหาสาเหตุเป็นการหลง	มักเวียนวนด้วยกิเลสเกิดเหตุผล
กามราคาพาให้ชั่วจึงมัวมน	ตัดมรรคผลทางประ โยชน์โพธิญาณ
ถือปานาอทินนาอย่าฆ่าสัตว์	ผิวเมียท่านชายหญิงอย่าชิงเชย
ที่มุสาพาทีอย่าขี้ปิด	สุรารสมรย์อย่าได้เสวย
ถือศีลห้าสิ่งไรไม่เปรียบเปรย	เป็นการเลยละชั่วกระทำดี
	(จากเรื่อง ลูกหลงแม่)

ตัวอย่างนี้เป็นตอนที่เจ้ากรุงชวราชเดินทางไปหาฤาษีที่ตนนับถือ ก่อนจะลากลับฤาษีได้ให้หลักธรรมโดยยกศีลห้าขึ้นมาสอนว่า การที่เราติดอยู่ในสิ่งชั่วๆ ล้วนแล้วแต่จะเป็นการก่อให้เกิดความทุกข์แก่เรา ดังนั้นเราจึงควรที่จะนำเอาศีลห้ามาเป็นหลักในการดำเนินชีวิตและจากศีลห้าที่ได้กล่าวมาแล้วก็ได้มีการกล่าวถึงการพูดปิดไว้ดังนี้

ขัชรตนว่าข้าพเจ้ากล่าวคำสัจน์

ไม่เลียงลัดปกปิดให้มีคหาย

หากพระองค์ลงโทษก็ต้องตาย
ด้วยชื่อตรงคงสัจจน้สุจริต
ทรงชูปเลียงเที่ยงทันกรณา
ไม่มกใหญ่ใจหวังทำบังอาจ
ข้าพเจ้าไม่รู้เรื่องผู้ร้าย

ไม่หนีหายจากพระราชอาชญา
ไม่คิดคิดต่อกระหม่อมจอมเกษยา
จะตั้งหน้าคิดคุณ ไปจนตาย
ไม่สามารถทรยศผิดกฎหมาย
ขอถวายคำสัจน้ปฎิญาณ

(จากเรื่อง เพื่อนแก้ว)

- เป็นตอนที่รัชรัตน์โดนกล่าวหาว่าไปทำร้ายรัชทายาทแล้วถูกเข้าใจผิด แต่ตนก็พยายามพูดแต่ความจริงเพราะมั่นใจว่าความจริงก็คือความจริง ในเมื่อตนไม่ได้ทำความผิดจึงไม่ควรกลัวที่จะโดนลงโทษและนอกจากนี้เราควรประพุดติคนดังนี้

- ต้องรู้จักดำเนินชีวิตแบบพอมีพอกินคือเป็นผู้ที่มีน้อยใช้น้อยประหยัดไม่ใช้จ่ายสุรุ่ยสุร่าย ต้องรู้จักสงบเสงี่ยมเจียมตน ควรเป็นผู้ที่รู้จักความพอดีไม่ควรโลภอยากได้ของ ๆ ใคร เพราะจากปัญหาสังคมในปัจจุบันนี้ส่วนหนึ่งมาจากการที่คนมีความอยากได้ไม่มีที่สิ้นสุด ซึ่งถ้าเรารู้จักดำเนินชีวิตแบบมัธยัสต์ปัญหาเหล่านี้ก็จะไม่เกิดขึ้น ดังที่กล่าวไว้ในบทหนึ่งว่า

เป็นลูกแม่อรธากำพร้าพ่อ
ประเดียนี่ทำงานช่วยมารดา
ลูกศึกษามาไม่พอพ่อตายจาก
รายได้น้อยจ่ายน้อยค่อยขึ้นชม

แต่ลูกก็พอได้ผ่านการศึกษา
เพียงวิชาพับกระดาษหนังสือพิมพ์
แม่จนมากลูกต้องเจียมเสงี่ยมสม
จากโรงพิมพ์มาพบเพื่อนที่เหมือนใจ

(จากเรื่อง คมพิฆาต)

เป็นตัวอย่างของผู้ที่รู้จักอยู่แต่พอตัวคือมีน้อยใช้น้อย โดยยกตัวอย่างของลูกแม่อรธากำพร้าเพราะพ่อตายจากคนไปตนจึงช่วยแม่พับกระดาษขาย เพราะเหตุที่ฐานะทางบ้านจนมากเด็กจึงผ่านการเรียนมาบ้างเล็กน้อย แต่ทุกคนก็อยู่อย่างพอมีพอกินตามอัตภาพ เมื่อมีน้อยก็ใช้จ่ายแต่น้อยไม่ใช้จ่ายจนเกินตัวก็จะทำให้สบายได้ไม่ก่อให้เกิดความลำบากมากไปกว่าเก่า และอีกตัวอย่างที่ว่า

แล้วพระองค์ทรงออกพระโรงราช
จักรพงทรงสั่งเหล่าเสนา
การละเล่นมหรสพให้ครบถ้วน
อาหารการกินนี้สำคัญ
ลูกดั่งลูกแดงแกงกินได้

ประยูรญาติเรียงรายทั้งชายชวา
มอบภาระจัดเวรกะเกณฑ์กัน
คัดเลือกล้วนสันตัดเร่งจัดสรร
ลูกถั่วหัวมันไปหามา
หน่อไม้ปึกกล้วยช่วยกันหา

หมู่วัวมันก็แพงแรงราคา
 หนึ่งตะลึงเลือกถ้วยที่ซื้อตั้ง
 รับถุงอิมจอบเพรให้แน่นอน
 รับหนึ่งอิมเสื้อเมืองกับกิมเล้ง
 ถ้าเขาตายเสียแล้วก็แล้วไป

ใช้ผักนึ่งพุงปลากันไปก่อน
 กำลังขึ้นชื่อถือกระถอน
 กับลุงปานบ้านคอนเขาพังไกร
 เราจ่ายเงินให้เองอย่าสงสัย
 หนึ่งรุ่นใหม่ตัดขาดเพราะเงินราชมันแพง

(จากเรื่องสายเลือดขัณฑ์ยา)

เพราะขนาดว่าภักตร์ีย์จะจัดฉลองการแต่งงาน อาหารการกินต่าง ๆ ก็ล้วนแล้วแต่เป็นของที่หาได้ในชุมชนนั้น ๆ ไม่จำเป็นต้องไปซื้อหาและนอกจากนั้นบทหนังตอนนี้ก็ยังสื่อให้เห็นว่า ในการประกอบงานพิธีต่าง ๆ ในภาคใต้นั้นนิยมว่าจ้างคณะหนังตะลุงมาเล่น รู้จักดำเนินชีวิตแบบพอมือพอกิน เราก็จะไม่เคียดรื้อนแบบทุกวันนี้เพราะปัญหาสังคมที่ปรากฏให้เห็นทุกวันนี้ก็มักเกิดจากการที่คนมีรายได้น้อย แต่กลับมีความต้องการในการที่จะบริโภคแต่ของดีราคาแพง ไม่รู้จักบริโภคในสิ่งที่ตนสามารถหาได้เองและมีราคาพอดีกับรายได้ของตน ตัวอย่างของผู้ที่ไม่รู้จักตนเองที่ปรากฏในบทหนัง คือ

เห็นช่างเรือตากเรือเชื่อว่าง่าย
 ไม่รู้หรือว่าฝีมือเขาชำนาญ
 เรื่องเขาเรียนเราไม่รู้ยกขึ้นเล่า
 ตัวตบอดคสอดรู้ดูลายมือ
 เห็นหนังเล่นล้อ โลกตะ โคนก้อง
 กับหนังสือไม่เคยเห็นจะเป็นครู
 งานของคนทั้บถมว่าไม่สมศักดิ์
 เมียเขาเอง ไม่อยากอยู่เป็นคู่คิด
 ราชบัลลังก์เป็นที่นั่งของพระเจ้า
 เมียเองทั้งจะไปชิงเอาดอกฟ้า
 เพราะหลงผิดจิตหมั่นจะขันขาน
 สิ้นชีพวายตายสิ้นเพราะเจ้าทั้งฟาง

ลองตากมั่งเสียไม่ได้ด้ามขวาน
 จะคิดอ่านฮวดแรงทำแจ้งมือ
 เอามะพร้าวขายสวนสมควรหรือ
 จะเอาชื่อให้เขาชื่อว่าหมอดู
 ตัวเองลองเล่นมั่งเป็นหนังหมู
 ไม้ไผ่คู่ของตัวร้ายหัวคิด
 อยากสมัครงานใหม่เข้าใจผิด
 จะหมายซิดชาววังหวังคารา
 คนเช่นเราอย่าผลอไปเห่อหา
 ก็เหมือนลาเลิกถิ่นไม่กินฟาง
 ทั้งอาหารสารพัดจึงขัดขวาง
 กินน้ำค้างเพราะหลงผิดชีวิตลา

(จากเรื่อง จำเลยลึกลับ)

เป็นตัวอย่างบทหนังตะลุงที่กล่าวถึงคนที่ไม่รู้จักตนเอง เห็นใครทำอะไรก็คิดว่าตนทำได้ เห็นคนตากเรือก็คิดว่าตนทำได้ แต่พอไปตากมั่งไม้ที่ควรจะเป็นเรือก็เป็นได้แค่ด้ามขวาน โดยหลงลืมไปว่าการที่เราจะทำกรใด ๆ ก็ตาม เราต้องมีความรู้และความชำนาญในเรื่องนั้น จึงจะทำงานได้

สำเร็จ เหมือนในกรณีคนตาบอดที่ดูลายมือเพื่อให้คนอื่นคิดว่าตนเป็นหมอดูทั้ง ๆ ที่ตาบอดและคนบางพวกที่ไม่เห็นค่าของงานที่ตัวเองทำคิดแต่จะหางานใหม่ทำอยู่เรื่อย ๆ เห็นเมียคนอื่นดีกว่าเมียตน คนที่เป็นแบบนี้ล้วนแล้วแต่เป็นคนไม่รู้จักรูขุมค่ายของสิ่งที่ตนมีอยู่ ไม่รู้จักตนเองว่าควรจะทำอย่างไรให้เหมาะสมกับตน คนที่เป็นเช่นนี้ย่อมไม่มีความสุขและอาจต้องประสบชะตากรรมเช่นลาที่อยากจะร้องได้เสียงไฟเพราะเช่นจิ้งหรีด โดยลืมมองว่าตนเป็นอะไรเห็นจิ้งหรีดกินน้ำค้างตัวก็เล็กกินหญ้ากินฟางหันมากินน้ำค้างจึงต้องตายไปในที่สุด

- การควบคุมดูแลจิตใจของเรานั้นเราอาจจะใช้ธรรมะเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ ดังบทหนึ่งที่ว่า

อ้างเอาธรรมคำพูดของคัมภีร์ที่ทรงตรัส	เพื่อจะขัดเกลากรองให้ผ่องโคม
ได้เลิกเรื่องเคืองแค้นแสนระทม	จะนำวโนมน้อมนำให้ทำดี
การเป็นโจรโดนคำระอาอก	ไม่มีใครยกย่องยศให้สดศรี
ขาดสังคมปมด้อยรอยราศี	ล้วนแต่มีคำกล่าวให้ร้ายราญ
ต่อไปนี้ใจมุ่งจะปรุงปรับ	เพื่อให้กลับตัวกลายมีร้ายฐาน
เราคิดเห็นเป็นเช่นนี้ตั้งนาน	แต่เหตุการณ์จะกระทำไม่อำนาจ

(จากเรื่อง แรงสายเลือด)

เป็นตอนที่ลูกคิดจะเปลี่ยนความคิดของพ่อที่เป็นโจรว่า ควรจะนำเอาคำสอนของพระพุทธเจ้ามาบอกกล่าวให้พ่อของตนเปลี่ยนความคิดให้เป็นคนดีได้ เหมือนกันที่ตนเองเคยเปลี่ยนความคิดจากโจรมาเป็นคนดี เพราะหันมาศึกษาพระธรรมคำสอนการควบคุมดูแลจิตใจของตนเอง จึงเป็นสิ่งสำคัญเพราะหากควบคุมใจและกายของตนเองได้ ก็สามารถทำกิจการงานใดได้สำเร็จตามประสงค์และการควบคุมใจที่ดีก็คือ การควบคุมกายและใจให้คิดให้ทำแต่ในสิ่งที่ดีงาม ความสุขก็จะเกิดขึ้นภายในจิตใจของผู้ปฏิบัติเอง

- ต้องรู้จักคบคนเนื่องจากคนแต่ละคนมีอุปนิสัยแตกต่างกันไป การจะคบใครคนใดคนหนึ่งนั้นเราจะต้องรู้จักเลือกให้เหมาะสมเพราะการจะคบใคร ๆ นั้นอาจส่งผลดีหรือผลเสียได้ ถ้าคบคนไม่ดีก็จะเกิดผลเสียมากกว่าผลดี แต่หากคบคนดีมีความรู้สิ่งที่จะได้รับย่อมเป็นสิ่งที่ดีทำให้เกิดผลดีได้ซึ่งหลักในการเลือกคบคนมีตัวอย่างเช่น

กระแสน้ำลึกลับเป็นวงวัง	เราก็ยังรู้ได้ด้วยสายอุบล
ใจมนุษย์สุดระวังยังไม่ได้	นอกจากใช้ปัญญาหาเหตุผล
จะคบคนเขาข่มมาให้ดูหน้าคน	หากเหลือสั้นแล้วหลีกเลี่ยงเบี่ยงอุบาย

สำเนียงคนย่อมบอกออกภาษา
ดินจะดีคือที่ผลของต้นไม้

กริยาบอกเหตุสังเกตหมาย
คนดีร้ายจะรู้ทันด้วยปัญญา

(จากเรื่อง ดอกฟ้าละออองคิน)

เป็นการสอนเรื่องการคบคนว่าคนจะดีไม่ดีเราจะดูแก่หน้าตาอย่างเดียวไม่ได้ เพราะจิตใจมนุษย์นั้นเราไม่สามารถรู้ได้ว่าเขาคิดยังไง ความลึกซึ้งของน้ำนั้น เราย่อมรู้ได้ด้วยความยาวของสายบัว แต่การที่จะรู้ได้ว่าใครเป็นยังไงนั้นเราดูได้ที่ปัญญาซึ่งมีคำกล่าวที่ว่า “สำเนียงส่อภาษา กริยาส่อสกุล” โดยนายหนังได้เปรียบคนที่ดีกับต้นไม้ว่า ดินที่ดีก็ดูได้ด้วยผลของต้นไม้ ฉะนั้นคนจะดีจะร้ายต้องดูกันที่ปัญญา การคบคนปกครองหรือผู้ที่มีปัญญาย่อมพาเราไปในทางที่ดี

หลักในการคบคนของคนภาคใต้ต้องการให้คบกับผู้ที่มีความรู้ มีปัญญา เพราะจะทำให้ชีวิตมีแต่ความเจริญรุ่งเรืองและไม่ควรคบคนชั่ว เพราะมีแต่จะนำความเดือดร้อนมาให้ เปรียบได้กับสุภาษิตที่ว่า “คบคนพาลพาลพาไปหาผิด คบบัณฑิตบัณฑิตพาไปหาผล”

- ความรู้สึกสำนึกในความรักชาตินี้เป็นลักษณะเด่นของคนทางภาคใต้มาก เราอาจเริ่มต้นมาจากความรู้สึกเป็นพวกเป็นหมู่คณะเพราะถ้าสังเกตกันจริงๆ คนใต้จะรวมกลุ่มกันอยู่เป็นกลุ่มคนใหญ่ ๆ มีการทำกิจกรรมร่วมกัน ย่อมทำให้คนมีความรู้สึกร่วมกันว่าเป็นกลุ่มของเรา นี่เป็นดินแดนของเราก็ย่อมที่จะเกิดความรักและความห่วงใยในสิ่งที่เป็นอย่างตน และคิดที่จะรักษาในสิ่งที่ตนมีอยู่ให้ดีที่สุดเช่น

ชาติไทยแท้ย่ำได้แปรไปเป็นทาส

หากต่างชาติมาเป็นนายต้องอายุเขา

แดนแหลมทองอันยิ่งใหญ่ของไทยเรา

ใครแย่งเอาแหลมทองต้องสู้ตาย

ไทยรักชาติศาสนาพระมหากษัตริย์

เรานัดทางสงบอย่าให้รบหาย

เมื่อชาติใดใครสามารถเขามาวาดลวดลาย

เรายอมตายต่อผู้ศัตรูจริง

ชั้นสตรีเรายังมีความสามารถ

ประวัติศาสตร์เลือกนักสู้เลือดผู้หญิง

คราวนครราชสีมาชะตาร้าย

คุณหญิงโมแก้วไว้มิใช่หรือ

ตั้งแต่ชั้นบรรพชนคนยังถือ

จำได้ชื่อเท้าสุรนารีไทย

เรารุ่นหลังยังได้รู้ประวัติศาสตร์

ความสามารถของผู้หญิงก็ยิ่งใหญ่

ผ้าไตรรงค์ธงสะอาคของชาติไทย

สะบัดไหวเล่นพระพรายปลายเสาธง

อันสีแฉงคือชาติราชศักดิ์

จะต้องรักษาไว้ให้สูงส่ง

อันสีขาวศาสนาของพุทธองค์

จะยืนยงคู่ฟ้าไปช้านาน

สีน้ำเงินสวยสง่าคือพระมหากษัตริย์

พิชัยฉัตรร่วมเกล้าชาวสยาม

โปรดพระองค์จงเจริญอยู่เนิ่นนาน

สถิตย์สถานคู่แคว้นแดนแหลมทอง

(จากเรื่อง ทายาทพระยา)

เป็นการแสดงความภาคภูมิใจในความเป็นชาติไทยว่าเรามีสิ่งสามอย่างคือ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ ชาติของเรารักความสงบแต่เมื่อใดก็ตามที่มีชาติอื่นมารุกราน เราก็พร้อมเสมอที่จะต่อสู้เพื่อคงไว้ซึ่งความเป็นชาติไทย โดยมีตัวอย่างของวีรสตรีสองท่านคือ เท้า เทพกษัตริย์ตรี และคุณหญิงโมที่ช่วยกอบกู้ชาติไทยเอาไว้ ฉะนั้นคนรุ่นหลังจึงต้องรักษาชาติไทยไว้ ให้สมกับที่บรรพบุรุษได้กระทำมาและอีกบทที่ว่า

พวกเสือพรานทหารกล้าอาสาชาติ

พิทักษ์ราชฎรรคุมแหล่งไว้แจ้งขึ้น

รักษาแดนแหลมทองคอยป้องกัน

ผู้ใดมันเป็นศัตรูได้ดูดี

แดนแหลมทองของไทยไทยมีสิทธิ

พลีชีวิตวาดลวดลายไว้สักดิ์ศรี

ให้เลื่องลือชื่อไทยสมัยนี้

ว่าไทยดีกว่าแต่ก่อนตอนบรรพบุรุษ

ลูกแหลมทองครองศักดิ์รักประเทศ

ป้องกันเขตพรมแดนอย่างแน่นหนา

(จากเรื่อง คมพิฆาต)

เป็นตอนที่กล่าวถึงหน้าที่ของทหารเสือพราน ที่จะต้องปกป้องประเทศไม่ให้ศัตรูหรือ ข้าศึกมาทำร้าย อันเป็นการแสดงให้เห็นความรักชาติและนอกจากนี้เรายังมีหน้าที่อื่น ๆ อีกเช่น

- ต้องมีความขยันขันแข็งในการทำงาน เช่นในบทหนึ่งที่ว่า

รุ่งอรุณหมื่นเวียนเปลี่ยนมาใหม่

สกุลไกลกังวลแขบขานขัน

คูเหว่าหว่างร้างเร่งพระสุริยัน

แสงตะวันสีทองส่องนภา

คนขยันตื่นนอนก่อนอาทิตย์

ประกอบกิจค้าขายหลายภาษา

สาบฉลาดงามแจ่มเต็มขอบตา

นั่งร้านค้าหวังได้กำไรรวย

(จากเรื่อง มัจจุราชนก)

หลักการงานที่ปรากฏในบทหนึ่งตอนนี้แสดงให้เห็นถึงคนที่ประกอบอาชีพค้าขายว่า จะต้องตื่นนอนตอนเช้าก่อนพระอาทิตย์ขึ้นเพื่อมาทำงาน ส่วนแม่ถ้าแต่งตัวเพื่อทำงานเพราะคนที่ ตื่นเข้าย่อมมีโอกาสที่จะค้าขายได้ก่อนคนอื่นที่ตื่นสาย และตนก็จะได้กำไรมากกว่าจากการที่ทำมาหากินก่อนคนอื่น

- และในการทำกิจการใด ๆ ก็ตามคนทุกคนจะต้องมีความซื่อสัตย์ต่อหน้าที่ไม่ทุจริต ซึ่งมีตัวอย่างดังนี้

พวกเสนาข้าบาทราชบริพาร	รับโองการทำหน้าที่มีเหลวไหล
เครารพรักจอมกษัตริย์ปิ่นฉัตรไชย	ต่างตั้งใจปฏิบัติราชการ
ปรึกษาความตามบทพระกฎหมาย	ไม่กลับกรายว่ากล่าวให้ร้ายฉาน
ไม่ฉ้อหลวงหลวงราษฎรชาติสำราญ	แล้วตั้งนิทานพระไพนาสุริวงศ์

(จากเรื่อง คมพิฆาต)

แสดงให้เห็นถึงความตั้งใจทำงานของผู้ที่เป็นทหารว่านอกจากจะต้องตั้งใจทำงานแล้ว ก็ไม่ควรจะฉ้อราษฎ์บังหลวง หรือคอร์รัปชัน คือมีความซื่อสัตย์ในหน้าที่การงาน บ้านเมืองก็จะเจริญก้าวหน้า เพราะการทุจริตย่อมจะนำมาซึ่งความเสียหายแก่บ้านเมือง

- ในการประกอบกิจการงานใด ๆ แล้วเราควรที่จะหาความรู้ใส่ตัวอยู่เสมอ ๆ เพื่อที่จะได้นำเอาความรู้ที่ได้ไปพัฒนาอาชีพของตนให้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น

กว่าจะเป็นหนังต้องตั้งหน้าพยายาม	เหมือนปั้นน้ำเป็นตัวก็เต็มแต่ง
แต่เมื่อเรามารักในศักดิ์ศิลป์	ศิลป์ปั้นปักยู่ได้ได้แสง
เป็นมรดกตกตืดคิดคัดแปลง	แล้วเต็มแต่งต่อตั้งให้ยั่งยืน
ขอวิญญูณปรานปราษฎ์ประสาทเสริฐ	ช่วยชุบเชิดชูหนังไว้ทั้งผืน
เพื่อดำรงวงศ์ศิลป์นภาคพื้น	ให้ได้ยืนหยัดอยู่คู่โลกา

(จากเรื่อง คมพิฆาต)

จากเรื่องแสดงให้เห็นอาชีพของนายหนังว่ากว่าจะมาเล่นหนังตะลุงได้นั้นต้องใช้ความพยายามอย่างมาก แต่ด้วยความรักที่มีต่อศิลปการแสดงแขนงนี้ จึงจำเป็นที่จะต้องแสวงหาความรู้ในการแสดงมาใส่ตน แล้วเมื่อตนเล่นหนังได้แล้วก็ต้องรู้จักพัฒนาอาชีพของตนให้ดีขึ้นเรื่อย ๆ เพื่อให้เป็นมรดกตกทอดไปสู่คนรุ่นหลังต่อไป แสดงให้เห็นการทำงานว่า ในการจะทำกาใด ๆ นั้น นอกจากความมีใจรักแล้วเรายังต้องใช้ความเพียรพยายามในการทำงานนั้น ๆ ให้ออกมาให้ดีที่สุด จะต้องมีความอดทนในการปฏิบัติภารกิจโดยไม่ย่อท้อ ไม่เกรงกลัวว่างานนั้นจะหนักหนาหรือเบาเพียงใดและต้องรู้จักประหยัดคอยออม ไม่ใช่จ่ายฟุ่มเฟือย โดยตั้งหน้าตั้งตาทำงานโดยไม่เบียดเบียนผู้อื่นและไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคใด ๆ

- ถ้าเป็นผู้หญิงจะต้องรักนวลสงวนตัว เพราะหญิงใดก็ตามที่เสียพรหมจรรย์ก่อนได้แต่งงาน นับเป็นเรื่องร้ายแรงมาก ตามความคิดของชาวดั้งเดิม ฉะนั้น ผู้หญิงจะต้องรักษาพรหมจรรย์เอาไว้ให้ดี เพราะถ้าสูญเสียไปแล้วย่อมจะถูกว่ากล่าวอย่างรุนแรง บางครั้งถึงขั้นลงโทษโดยการตีหรือเนรเทศออกจากเมืองก็เป็นได้ ดังเช่น

ขัตติยนารีที่สูงสุด	ถูกชายจุมมาได้อายหนักหนา
แม้ไม่ตายก็ไม่สิ้นที่นินทา	นางโสภาคควรคร่ำร้องรำพัน
โลहितทรมานนามเหนียวก็เกี่ยวกาย	นางยอมตายไม่ยอมตัวให้ชั่วช้า
ทั้งหวาดหวีดกรีดร้องเสียงก้องกึก	ในคงคิกแดนไกลไพรพฤกษา
มาปลุกปล้ำทำเล่นเหมือนเช่นกา	ไม่ขายหน้าผีสงหรืออย่างไร
ที่สตรีหนีหน้าเพราะชายชั่ว	จงปรับตัวเสียให้งามตามวิสัย
อันผิดจิตต่อติดกับผิดใจ	แม้เราดีแล้วใครก็บูช

(จากเรื่อง สายเลือดลึกลับ)

เป็นตอนที่นางผกาโดนข่มขืนแต่นางก็ต่อสู้ด้วยความคิดว่ายอมตายเสียดีกว่าโดนข่มขืนแต่ก็ได้พระแสงสุริยามาช่วยไว้ทันแล้วพระแสงสุริยาก็สอนว่าจงปรับปรุงตนเองให้ดีขึ้น เพราะถ้าเราดีแล้วใคร ๆ ก็ให้ความเคารพนับถือ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าศักดิ์ศรีของลูกผู้หญิงว่าสิ่งที่สำคัญที่สุดก็คือความบริสุทธิ์เมื่อตนโดนจุมมาก็เหมือนกับตายทั้งเป็น จะต้องโดนคนประนาม โดนคนนินทาไปจนตาย ดังนั้นผู้หญิงจึงควรที่จะต้องมึสติรู้จักดูแลและควบคุมตัวเองไม่ให้ออกนอกถิ่นนอกทาง เพราะบุคคลภายนอกอาจจะเอาไปนินทาให้เราเสียหายได้และอีกบทที่ว่า

ฝ่ายกามแก้วกัลยาอุราละห้อย	น้ำตาข้อยพร้งพรายวันหลายหน
คิดเรื่องรักหนักหน่วงดวงกมล	เพราะหลงกลของผู้ชายละอายใจ
เมื่อเสียพรหมจารีของมีค่า	จะหลบหน้าหนีอายไปไว้ไหน
เหมือนปรายหนามตามจิมที่ริมใจ	เราหลงใหลรู้เท่าไม่ถึงการ
จึงเสียตัวชั่วช้านิจจาเหย	ยอมเปิดเผยให้เขาสิ้นเพราะล้นหวาน
ไอ้ผู้ชายปรายชีวหาทาน้ำตาล	พอคิดอ่านรู้อยก็สายเกิน

(จากเรื่อง เพื่อนแก้ว)

เป็นตอนที่กามแก้วต้องมานั่งเสียใจเพราะตัวเองปล่อยเนื้อปล่อยตัวยอมเสียพรหมจารีให้กับผู้ชาย ไปหลงกลเขาแต่เขาพูดคิตด้วยตัวเองจึงต้องมานั่งเสียใจภายหลังเพราะตกไปเป็นเมียน้อยเขาเสียแล้ว แต่ที่สำคัญคือแทนที่กามแก้วจะเสียใจอยู่คนเดียวนายเมธาผู้เป็นพ่อนั้นยิ่งเสียใจมากกว่าลูกสาวเสียอีกนอกจากนี้การรักนวลสงวนตัวของผู้หญิงมิได้จำกัดอยู่กับเด็กสาวเท่านั้น สำหรับหญิงที่มีครอบครัวแล้วหรือหญิงหม้ายก็ยังต้องรักนวลสงวนตัวเช่นกัน

อรทัยใจศรัทธาจัดอาหาร
เรียกบันดานลูกยาให้พาไป
ถึงเป็นหม้ายร้างผัวก็ไม่กลัวดอก
มีฐานะหลักฐานสำราญใจ
เป็นแม่หม้ายเนื้อหอมถนอมศักดิ์
เมื่อรักแรกแตกร้างครวราวราตี
แล้วหักจิตคิดอ่านการค้าขาย
จะกลับให้ทันเวลาหากช้านาน

ถวายทานมิได้เสื่อมความเลื่อมใส
ประเคนถวายหลวงตาอย่าช้านาน
ที่สวนนอกห้องสร้างไว้กว้างใหญ่
ตัดอาลัยไม่ย่อหาเรื่องสามี
ไม่หารักซ้ำสองให้หมองศรี
ลูกยังมีอยู่ให้เห็นเป็นพยาน
รีบสวนกายไปสวนนอกออกจากบ้าน
ลูกบันดานกลับมาจะถ้ำคอย

(จากเรื่อง มัจจุราขเล่นกล)

บทหนึ่งตอนนี้ได้กล่าวถึงตัวอย่างของหญิงหม้ายที่รักษาตนอยู่ในความดี เข้าวัด ทำบุญ ทำทาน ขยันทำมาหากินเพื่อเลี้ยงตนเอง โดยไม่ยอมหันหน้าไปพึ่งใครและไม่มีความคิดที่จะแต่งงานใหม่แต่อย่างใด เพราะความที่รักศักดิ์ศรีของตน นางจึงมุ่งที่จะทำงานเพื่อเลี้ยงลูกเท่านั้นและนอกจากนี้ยังปรากฏว่า สำหรับหญิงที่หญิงที่ไม่รักนวลสงวนตัวมักถูกลงโทษในขั้นรุนแรง เพราะการคบชู้ชู้ชายถือว่าเป็นความผิดที่ร้ายแรง เช่น

เราเป็นข้าพระตำหนักรักผู้ชาย
เป็นหญิงชั่วมัวเมียทำเสียตัว
ไอ้ชายใดใครอยู่เป็นชู้ซิด
ไม่ให้สัจผิตเพี้ยนเจรจา
จึงรับสั่งโหล่นจำอย่าซ้ำที่
มัน ไม่บอกออกให้รู้เรื่องผู้ชาย

ไม่กลัวนายลอบอยู่เป็นชู้ผัว
มิได้กลัวเกรงพระราชาขญา
ยังปกปิดพริกพริ้วร้ายชีวหา
จะก้มหน้าทนรับอันตราย
จงเขียนตีให้เลือดย่อยด้วยรอยหวาย
เขียนให้ตายอย่าได้คิดอนิจจา

(จากเรื่อง ลูกหลงแม่)

เป็นตอนที่กล่าวถึงนางสนมที่ลอบ ไปมีชู้จนตั้งท้องและถูกจับได้นางทาสไม่ยอมสารภาพว่าใครเป็นชายชู้ ซึ่งการทำตัวเช่นนี้ของสตรีเป็นความผิดที่ร้ายแรง นางจึงต้องถูกลงโทษ โดยการถูกเขียนด้วยหวาย ซึ่งเป็นการลงโทษสตรีที่รุนแรงมาก

- ยกย่องสรรเสริญหญิงที่มีความเสียสละเพื่อความยุติธรรม เช่นบทหนึ่งที่ว่า

เมื่อเรื่องราวเข้าขั้นสำคัญแล้ว
ใครถูกผิดปิดบังเสียทั้งสิ้น
ชายทั้งสองก็ไม่ต้องรับโทษตาย

ชีวิตของกบแก้วก็ยอมตาย
จะกัดลิ้นเสียให้ขาดพินาศหาย
เรื่องชู้ชายก็จะสิ้นที่นิินทา

ตัดสินใจลูกสาวผ่านเมธา	กัดชีวหาขาดสะบั้นนางบรรลัย
อายุสั้นพลันตายสายสุดใจ	เวรอันใดตามทันกัลยา
สตรีอื่นหมั่นแสนทั่วแดนไกล	จะหาใจเหมือนกบแก้วไม่มีแล้วแน่นอน
ขอทูลเทอดเชิดชูบูชาชื่อ	ให้เลื่องลืออยู่ตลอดไม่ถดถอย
ถึงซากศพกลบถมจมนดินดอน	อนุสรณ์ยืนอยู่คู่ฟ้าดิน

(จากเรื่อง เพื่อนแก้ว)

เป็นบทหนึ่งทีกล่าวถึงสาวกบแก้ว ซึ่งต้องตกอยู่ในสถานภาพ กลืนไม่เข้าคายไม่ออก เพราะสามีเก่าไปทำร้ายคู่หมั้น แล้วเกิดการเข้าใจผิดคิดว่าวัชรผู้เป็นเพื่อนของสามีเก่าไปแทงคู่หมั้น กษัตริย์จึงตัดสินลงโทษให้ประหาร วัชรก็ทำหน้าที่เพื่อนที่ดีโดยไม่ยอมแก้ตัวและยอมรับผิดแทนเพื่อน นางกบแก้วจึงไม่กล้าพูดความจริง เพราะวัชรก็ไม่ผิด คนที่ผิดคือสามีเก่าของตน แต่ถ้านางสารภาพสามีเก่าก็จะโดนประหารชีวิต นางจึงตัดสินใจกัดลิ้นตัวเองตาย ผลของการกระทำครั้งนี้นับได้ว่านางเป็นคนใจเด็ดและคำนึงถึงความรู้สึกของทุก ๆ คน ไม่ว่าจะเป็สามีเก่า วัชรผู้เป็นเพื่อนของสามี คู่หมั้นและบิดาของนางเองซึ่งการกระทำเช่นนี้ยอมได้รับการเทอดทูนไปตลอด

ซึ่งจากหลักการปฏิบัติของคนในสังคมโดยสถานภาพต่าง ๆ ที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ย่อมที่จะชี้ให้เห็นว่าเราควรปฏิบัติเช่นใด เพราะตามความคิดของนายหนังเชื่อว่าถ้าเรารู้จักปฏิบัติหน้าที่ของตนให้ถูกต้องเรียบร้อยแล้วนั้น ย่อมที่จะนำพาเราไปสู่จุดมุ่งหมายของชีวิตที่ตั้งไว้ได้ ซึ่งจากแนวการปฏิบัตินี้เพื่อให้บรรลุเป้าหมายนี้ ในทางพุทธศาสนาก็ได้กล่าวถึงหลักการปฏิบัติ เพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายในชีวิตว่าจะต้องปฏิบัติในประโยชน์ (อรรถะ 3 ประการ) คือ

1. ทิฏฐธรรมมิกัตถะ คือ ประโยชน์ในปัจจุบัน ประโยชน์ในโลกนี้ ประโยชน์ขั้นต้น คือ

• อุฏฐานสัมปทา คือ ขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติหน้าที่ การงาน ประกอบอาชีพ สุจริต

• อารักขสัมปทา คือ รู้จักคุ้มครองเก็บรักษาโภคทรัพย์ และผลงานที่ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียรโดยชอบธรรม

• กัลยาณมิตตตา คือ รู้จักกำหนดบุคคลในถิ่นที่อาศัยคบหาสมาคมด้วย

• สมชีวิตา คือ รู้จักกำหนดรายได้ และรายจ่ายเลี้ยงชีวิตแต่พอดี มิให้ฝืดเคืองให้รายได้เหนือรายจ่าย มีการประหยัดเก็บไว้ในคราวจำเป็น

2. สัมปรายิกัตถตา คือ ประโยชน์ในเบื้องหน้าหรือประโยชน์ในเบื้องหน้าของชีวิต ซึ่งเป็นขั้นล้าลึกของชีวิตในด้านใน เป็นหลักประกันชีวิตในอนาคตและภพหน้า คือ ความเจริญอกงามแห่งชีวิตและจิตใจที่เจริญก้าวหน้าด้วยคุณธรรม ได้แก่

สัทธาสัมปทา	คือ	ถึงพร้อมด้วยศรัทธา
ศีลสัมปทา	คือ	ถึงพร้อมด้วยศีล
จาคสัมปทา	คือ	ถึงพร้อมด้วยการเสียสละ
ปัญญาสัมปทา	คือ	ถึงพร้อมด้วยปัญญาคำรงมั่นอยู่ในศีลธรรม เมื่อจะละโลก ไปก็มีจิตใจสงบครองสติไม่กังวลทุณทุรายหรือหาวคกลัว ภัยในโลกหน้า

3. ปรมัตถะ คือ การรู้แจ้งของสภาวะสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง รู้เท่าทันคติธรรมดาของสังขารธรรม ไม่ตกเป็นทาสของโลกและชีวิต ไม่ถูกบีบคั้นด้วยการยึดติดถือมั่น สามารถทำจิตให้เป็นอิสระ ปลอดโปร่ง ผ่องใส สะอาด สงบ มีความสุขประณีตภายในเรียกสั้น ๆ ว่านิพพาน (บุญมี แทนแก้ว, 2541 : 48)

จากการเสนอทัศนะของนายหนั่งในเรื่องหลักการปฏิบัติตนของคนในสังคมว่า ใครควรปฏิบัติตนเช่นใดนี้ย่อมเป็นหนทางที่จะนำเราไปสู่เป้าหมายในชีวิตได้โดยถูกต้อง โดยเราไม่ต้องเสียเวลาหลงทางไปเสียก่อน ซึ่งบางครั้งถ้าเราคิดได้ทันเราก็คงยังสามารถพาชีวิตของเรากลับมาสู่แนวทางที่ดีที่เรามุ่งหวังเอาไว้ได้ แต่ถ้าเวลานั้นล่วงเลยไปนานเข้าเราก็จะไม่สามารถนำพาชีวิตเรากลับมาสู่แนวทางที่ถูกต้องที่ควร ซึ่งบางครั้งเราอาจกลายเป็นผู้ที่ประสบความล้มเหลวในชีวิตแทนที่จะประสบความสำเร็จ ซึ่งคงไม่มีใครต้องการให้ชีวิตของตนต้องล้มเหลวอย่างแน่นอน ดังนั้นนายหนั่งจึงได้เสนอแนวทางปฏิบัติที่จะสามารถนำพาชีวิตของเราไปสู่เป้าประสงค์ที่แต่ละคนมุ่งหวังไว้